

Utjecaj novih religijskih pokreta na slobodu pojedinca

Fodor, Nera

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Philosophy and Religious Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet filozofije i religijskih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:260:838932>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-24**

Repozitorij Fakulteta filozofije i religijskih znanosti

Repozitorij diplomskih i doktorskih radova

Repository / Repozitorij:

[REPOSITORY OF FACULTY OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES - Repository of master's thesis and phd](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET FILOZOFIJE I RELIGIJSKIH ZNANOSTI

Nera Fodor

**UTJECAJ NOVIH RELIGIJSKIH
POKRETA NA SLOBODU POJEDINCA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET FILOZOFIJE I RELIGIJSKIH ZNANOSTI

Nera Fodor

**UTJECAJ NOVIH RELIGIJSKIH
POKRETA NA SLOBODU POJEDINCA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

doc. dr. sc. Marija Džinić

Komentor:

dr. sc. Mikołaj Martinjak

Zagreb, 2024.

SAŽETAK

Rad se bavi složenim fenomenom novih religijskih pokreta i njihovim utjecajem na slobodu pojedinca. U prvom poglavlju definiran je pojam novih religijskih pokreta te je objašnjena njihova pozicija u suvremenom društvu. Drugo poglavlje pruža pregled nekoliko poznatih kultova, čime se naglašavaju različite strategije manipulacije i kontrole koje ove grupe koriste. Ovi primjeri jasno pokazuju ekstremne posljedice koje kultizam može imati na slobodu pojedinca, uključujući fizičku izolaciju, psihološku kontrolu, te u najekstremnijim slučajevima, masovna samoubojstva i nasilje. Također smo istražili proces ulaska, ostanka i izlaska iz kulta, s posebnim fokusom na mlade, koji su često u ranjivoj fazi života i podložniji privlačnosti ovakvih grupa. Rad naglašava da izlazak iz kulta često zahtijeva dugotrajan proces deprogramiranja i psihološke rehabilitacije, što ukazuje na potrebu za boljim razumijevanjem i podrškom za bivše članove. Četvrto poglavlje detaljno analizira psihološke aspekte novih religijskih pokreta, uključujući manipulativne tehnike koje vođe kultova koriste kako bi privukli i zadržali članove. Psihološki aspekti konverzije, sindrom zavođenja, ispiranje mozga i alteracija savjesti opisani su kao ključni faktori koji mogu dovesti do šizoidnih stanja i drugih mentalnih poremećaja kod članova. Seksualna manipulacija unutar novih religijskih pokreta dodatno komplicira situaciju, često uključujući zloupotrebu moći. Deprogramiranje, opisano kao kontroverzna, ali često nužna intervencija, predstavlja ključni korak u napuštanju kulta. Iako kritizirano zbog svojih metoda, deprogramiranje je pomoglo mnogim bivšim članovima kulta da povrate kontrolu nad svojim životima i obnove kritičko razmišljanje. Utjecaj novih religijskih pokreta na slobodu pojedinca može biti izrazito destruktivan. Kroz analizu prikazanu u ovom radu, jasno je da mogu ozbiljno narušiti psihološku stabilnost, otuđiti pojedince od obitelji i društva te ugroziti njihovu slobodu. Zbog toga je ključno nastaviti istraživati ovaj fenomen interdisciplinarno, kako bi se razvile učinkovite strategije prevencije i pomoći pogođenim osobama. Samo kroz dublje razumijevanje i odgovarajuće intervencije moguće je zaštititi slobodu i psihološko zdravlje onih koji su pod utjecajem novih religijskih pokreta.

Ključne riječi: novi religijski pokret, kult, pojedinac, vođa kulta, sloboda

SUMMARY

This paper addresses the complex phenomenon of new religious movements and their impact on individual freedom. The first chapter defines the concept of new religious movements and explains their position in contemporary society. The second chapter provides an overview of several well-known cults, highlighting the various strategies of manipulation and control employed by these groups. These examples clearly demonstrate the extreme consequences that cultism can have on individual freedom, including physical isolation, psychological control, and, in the most extreme cases, mass suicides and violence. The study also explores the process of entering, remaining in, and leaving a cult, with a particular focus on young people, who are often in a vulnerable stage of life and more susceptible to the appeal of such groups. The paper emphasizes that leaving a cult often requires a lengthy process of deprogramming and psychological rehabilitation, underscoring the need for better understanding and support for former members. The fourth chapter thoroughly analyzes the psychological aspects of new religious movements, including the manipulative techniques used by cult leaders to attract and retain members. Psychological aspects of conversion, seduction syndrome, brainwashing, and the alteration of conscience are described as key factors that can lead to schizoid states and other mental disorders among members. Sexual manipulation within new religious movements further complicates the situation, often involving abuse of power. Deprogramming, described as a controversial but often necessary intervention, represents a crucial step in leaving a cult. Although criticized for its methods, deprogramming has helped many former cult members regain control over their lives and restore critical thinking. The influence of new religious movements on individual freedom can be profoundly destructive. Through the analysis presented in this paper, it is clear that these movements can severely undermine psychological stability, alienate individuals from their families and society, and jeopardize their freedom. Therefore, it is essential to continue studying this phenomenon from an interdisciplinary perspective to develop effective strategies for prevention and assistance to affected individuals. Only through deeper understanding and appropriate interventions can we protect the freedom and psychological health of those influenced by new religious movements.

Key words: new religious movement, cult, individual, leader of the cult, impact on freedom

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. ŠTO SU NOVI RELIGIJSKI POKRETI?	3
1.1. Pregled pojedinih novih religijskih pokreta u svijetu	6
2. ZNAKOVI PRELASKA IZ TRADICIONALNOSTI U KULTIZAM.....	15
2.1. Ulazak, ostanak i izlazak iz kulta.....	15
2.2. Problematika mladih u kultovima.....	22
3. PSIHOLOŠKE DIMENZIJE NOVIH RELIGIJSKIH POKRETA	26
3.1. Kriteriji vodstva	26
3.2. Pojedinaac u središtu kultova i novih religijskih pokreta	29
3.2.1. Psihološki aspekti konverzije	29
3.2.2. Sindrom zavođenja i "ispiranje mozga"	30
3.2.3. Promjena savjesti.....	35
3.2.4. Šizoidna stanja pojedinaca u novim religijskim pokretima.....	40
3.2.5. Seksualne dimenzije u novim religijskim pokretima	44
3.2.6. Deprogramiranje.....	47
ZAKLJUČAK.....	50
LITERATURA	52
ŽIVOTOPIS.....	53

UVOD

Svakodnevni život prosječnoga čovjeka zasnovan je na društvu i kulturi koja ga okružuje. Smjernice koje ta dva sociološka aspekta ljudskoga života postavljaju, glavne su vodilje u međuljudskim odnosima, odnosima čovjeka i prirode te odnosa kojeg čovjek ostvaruje sam sa sobom.

Religija je glavni produkt, koji proizlazi iz tih aspekata, a usko je vezana uz tradiciju, antropologiju, povijest i psihologiju ljudi, od prvih dana čovjekovog postojanja. Kako se mijenja društvo, kultura i običaji, tako i religija čovjeku predstavlja mogućnost stvaranja nečeg novog i dovoljno sličnoga ali i dovoljno različitoga od već poznatoga. Tako su se u većini svjetskih religija stvorile manje skupine, vođene od strane jednoga čovjeka ili grupe ljudi, koje nude potpuno novi pogled na svijet i vjeru, a ujedno obećavaju boljitak života i najvažnije od svega – prihvaćenost. Te nove skupine kolektivno zovemo novim religijskim pokretima, a u nekim se slučajevima, kod određenih autora i u određenim okolnostima, ti isti pokreti nazivaju i kultovima ili sektama.

Ono što je važno istaknuti, prije nego što krenemo u daljnju razradu ovih kompleksnih tema, je razlika između izrazu *novih religijskih pokreta* i *kultova*. Oba naziva se u većini literature koriste kako bi opisali isti pojam, no pojedini autori ipak uočavaju bitnu razliku. Ono što autor knjige *Comprehending cults: the sociology of new religious movements*, Lorne L. Dawson sa sociološke strane govori o toj razlici, vrijedi pojasniti. Dawson prvenstveno govori o terminološkoj razlici između dva pojma. Izraz *novi religijski pokreti* u akademskim krugovima zamijenio je izraz *kult* zbog negativne konotacije koju riječ *kult* dobiva u javnosti. U tom slučaju izraz *novi religijski pokret* je neutralniji termin, koji izbjegava predrasude. Suprotno tome, izraz *kult* postao je iskrivljen te se često povezuje s nečime opasnim ili devijantnim. Ta konotacija prema izrazu *kult* u javnosti je relativno rezultat aktivnosti pokreta protiv kultova, koji nastoje održati sliku kultova kao prijetnje, dok se novi religijski pokreti u znanstvenim krugovima održavaju u okviru bezopasnih događanja. Ono što zbunjuje kod naziva *novi religijski pokreti* jest činjenica da nisu sve takve skupine nove, niti su svi pokreti, ali se svejedno koristi zbog širine i neutralnosti samog pojma. (Dawson, 1954, 8). U nastavku rada većinom se koristiti izraz *novi religijski pokreti*, s iznimkom u poglavlju koje govore o kultu *Obitelji Manson*.

Kada govorimo o novim religijskim pokretima i kultovima, geografsko područje na koje se najčešće referira su Sjedinjene Američke Države. Ono što vjerojatno podržava tu tvrdnju jest brojnost ljudi na tom području – što doprinosi mnogobrojnosti i različitosti kultura, religija i tradicija, koje su se razvile kroz vrijeme.

To ne isključuje činjenicu da i u drugim dijelovima svijeta postoje razne religije, koje za sobom povlače različite denominacije iz kojih proizlaze novi religijski pokreti. U ovom radu ćemo se prvenstveno referirati na područje SAD-a, s fokusom na psihološke aspekte članova i vođa novih religijskih pokreta, kultova i sekti, te na općenitu tipologiju nastajanja i djelovanja tih religijskih skupina kao takvih. Novi religijski pokreti i kultovi predstavljaju kompleksan fenomen koji ima značajan utjecaj na slobodu pojedinca, kako na psihološkoj, tako i na socijalnoj i religijskoj razini. Kroz analizu ovih pokreta, od kulta poput *Obitelji Manson* i novih religijskih pokreta *Hrama naroda* i *Vrata raja*, jasno se vidi kako prelazak iz tradicionalnosti u kultizam može imati dalekosežne posljedice.

1. ŠTO SU NOVI RELIGIJSKI POKRETI?

Govor o novim religijskim pokretima pretežito se oslanja na američko područje. Razlog tome jest ne samo mnogobrojnost ljudi koji žive na tom području, nego i fokus mnogih znanstvenika, književnika, sociologa, psihologa i drugih, koji su se posvetili istraživanju sekta, specifično na područje Amerike, što je pridonijelo brojnoj literaturi s navedenim naglaskom.

Današnje rapidno razvijanje društva i tehnologije, dovelo je do obrata unutar judeo-kršćanske tradicije, koja je činila moralnu osnovu našega društva. Tako je religijska scena postala znatno kompleksnija. Više ne možemo pretpostaviti postojanje općega kršćanskoga konsenzusa ili očekivati da će oni koji su u potrazi za duhovnim automatski okrenuti leđa Crkvi u potrazi za duhovnim ispunjenjem. Moderno društvo ovdje na izbor stavlja brojne opcije, uključujući kultove vezane za NLO-e, *New Age* gurue, programe samopomoći i slično. Ono što ih povezuje s poznatim sastavnicama religije; u ovom slučaju kršćanstvom, jest često oslanjanje na kršćansku simboliku, kao što na primjer Moonovi sljedbenici u *Crkvi ujedinjenja* smatraju da je on tzv. treći Adam; Isusov nasljednik koji će nastaviti njegovu misiju i stvoriti Kraljevstvo nebesko.

Prema tome, kulturni utjecaji nezapadnih religija sve više oblikuju percepciju vjere u društvu. Veliki broj sjevernoameričkih građana, osobito adolescenata, pronalazi privlačnost u nekonvencionalnim religijskim praksama i prividno religijskim skupinama, koje nude intenzivno iskustvo samopronalaska i samoizlječenja. Istovremeno, brze tehnološke i kulturne promjene koje oblikuju naše društvo mogu dovesti do osjećaja otuđenosti, nesigurnosti i nedostatka jasnih normi.

Potruga za smislom, osjećajem prihvaćenosti i pripadnosti skupinama koje dijele slične probleme ili mišljenja, dovodi do razmišljanja izvan okvira te mnoge navodi na priključenje raznim organizacijama, koje, obećavajući nadrealno, lako uvlače u svoj krug. Te organizacije skupnim nazivom oslovljavamo kao nove religijske pokrete ili sekte.

Tako su novi religijski pokreti postali zapaženi kako u akademskim istraživanjima tako i u medijima. Emisije poput CBS-ovog *60 Minutes* i NBC-jevog *Dateline* redovito istražuju vjerske kultove i pokrete kao intrigantne teme. Akademski stručnjaci iz različitih područja detaljno

analiziraju nove religijske pokrete, dok zabrinuti roditelji upozoravaju na njihov utjecaj u obiteljskim odnosima. Mnogi autori napisali su brojne knjige koje se bave novim religijskim pokretima, od kritičkih osvrtâ na pokrete *New Age-a*, do detaljnih izvještaja o Jehovinim svjedocima. Također, novi religijski pokreti postaju sve veća zanimacija za brojnu publiku, koja uživa u dokumentarnim filmovima i serijama, prikazivanim na raznim streaming servisima. Što zbog lake dostupnosti, što zbog zanimljivosti informacija i ulaska u svijet religije, koja nije svima poznata i predstavljena još od djetinjstva, nego je u nekoliko godina unazad postala trend.

Samu definiciju novih religijskih pokreta rijetko ćemo pronaći u literaturi ili argumentiranim dokumentarnim serijalima. Mnogi su znanstvenici pokušali, ali rijetko tko nudi rečenicu ili dvije koje će učenik, student ili religijski entuzijast moći pročitati i lako prenijeti kolegi. Jedan od sociologa, koji su se aktivno bavili ovom temom, Alan Gomes, u svojoj knjizi *Unmasking the cults* iz 1995. godine, radije koristi termin *kult*, nego *novi religijski pokret*. Tvrdi da je nemoguće dati smislenu definiciju ovoga fenomena. Po njemu, kultove treba definirati teološki, a ne na temelju ponašanja. Jedini način da se utvrdi pripada li neka grupa kultu jest istraživanje njezinog doktrinarnoga sustava. Naglašava da sociologija može biti korisna pri definiranju kultova, ali kao takva ne može biti temelj. Cilj njegova pristupa je pokazati holistički pristup kultovima, uključujući spoznaje društvenih i bihevioralnih znanosti. Ističe važnost oslonca na različite perspektive prilikom istraživanja.

Za generalnu populaciju riječ *kult* nosi različita značenja, često s negativnim prizvukom. Sama riječ proizlazi iz latinskog *cultus*, a označava sve što je uključeno u ritual obožavanja, emocija, liturgije i stava (Enroth, 1979, 20). Tradicionalno, većina evangelika definira kult kao grupu koja se teološki znatno udaljava od normi Svetoga pisma. Ovaj teološki pristup usredotočuje se na usporedbu vjerovanja skupine s načelima Biblije. Enroth također navodi da se sedamdesetih godinama prošloga stoljeća dogodio preokret te da neki evanđeoski promatrači izbjegavaju koristiti riječ kult zbog nepreciznosti i spomenute negativne konotacije koja prati sam pojam. Smatra se da taj termin generalizira i zanemaruje složenost različitih skupina i pokreta.

U definiranju i samom razumijevanju pojma kulta ili sekte važno je obratiti pozornost na kontekst, koristeći izraze s oprezom kako bismo izbjegli stigmatizaciju ili predrasude.

Sociologinja religije Eileen Barker u svom članku, objavljenom u časopisu *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, primjećuje da novi religijski pokreti sadrže skupinu razlikovnih obilježja samim time što su novi.

Karakteristike kultova koje Barker spominje, a koji su nama trenutno relevantni nazvala je: nove kombinacije, nove lokacije i dualni svjetonazor.

a) Nove kombinacije

Neki od novih religijskih pokreta nastoje kombinirati elemente iz više duhovnih ili mističnih tradicija te ih preoblikovati u jedan religijski sustav. Kroz stvaranje novih interpretacija istine, putem odabira elemenata iz različitih izvora, ti pokreti teže postignuću najboljeg od svih duhovnih svjetova prema vlastitoj perspektivi. Takve kombinacije različitih elemenata religijskih tradicija mogu dovesti do jedinstvenih osobina. Tako se u mnogim novim religijskim pokretima mogu vidjeti realizirane kombinacije dijelova starih religija s novima ili čak s određenim granama filozofije ili sličnih disciplina (Enroth, 2005, 19).

b) Nove lokacije

Religijski sustav, koji je integriran u drugu kulturu stoljećima, može se postaviti kao novi centar aktivnosti i institucija u našem društvu, toliko da postaje novim religijskim pokretom. Tako mnogi od njih mogu biti neobični ili nelogični običnom čovjeku, ali zapravo predstavljaju varijaciju istočnjačkih praksi, kao što su meditacija, joga i slično. No, unatoč sve većoj prihvaćenosti na Zapadu, takve se prakse još uvijek smatraju nekompetentnima u odnosu na tradicionalne religije, iako mnogi zapravo nisu novi, već su postojali i prije kršćanstva. Općenito, društvo ih promatra s određenom dozom sumnje i tjeskobe (Enroth, 2005, 19-20).

c) Dualni svjetonazor

Pojam dualni u ovom se kontekstu odnosi na mentalitet "oni i mi", koji obilježava mnoge nove vjerske pokrete. Autor knjige *A guide to new religious movements*, Robert Enroth, ovdje navodi razmišljanja Eileen Baker, koja naglašava kako razmišljanje "oni protiv nas" obeshrabruje propitivanje, a istovremeno naglašava jasne podjele između vremena prije i nakon pristupanja kultu. Osobni identitet počiva na pripadnosti ili nepripadnosti novom religijskom pokretu, dok se ostale uloge smatraju sekundarnima. Tako je podjela između "njih" i "nas" često

nepremostiva, a prelazak te granice može biti doživljen kao izdaja ili hereza (Enroth, 2005, 20-21).

1.1. Pregled pojedinih novih religijskih pokreta u svijetu

U svijetu religijskih fenomena, poznati su brojni novi religijski pokreti ili kultovi koji su privukli pažnju javnosti svojim jedinstvenim vjerovanjima, praksama i utjecajem na članove svojih zajednica. Kroz povijest, neki od tih kultova postali su predmetom dubokog proučavanja, izazivajući kontroverze i intrigirajući znanstvenike teologije, sociologije i psihologije. Obrađeni svjetski kultovi obuhvaćaju raznolike ideje i organizacijske strukture, od manjih tajnih društava do globalnih pokreta. U ovom poglavlju predstavljani su neki od najpoznatijih kultova, analizirajući njihove karakteristike, povijest, utjecaj na društvo te različite perspektive i interpretacije koje su ih okruživale. To su ujedno i novi religijski pokreti ili kako ih tadašnji autori nazivaju kultovi, koji su najviše spominjani u javnosti te su bili inspiracija za brojne dokumentarne i igrane filmove i serije. Kroz detaljnu analizu, pojašnjene su složene dinamike koje stoje iza tih organizacija i njihovog utjecaja na svoje sljedbenike i šire društvo.

a. Kult *Obitelji Manson*

Ideje Charlesa Mansona, koje su na kraju rezultirale brojnim tragedijama, imaju svoje korijene u *Crkvi procesa*, dok je njegova glavna suradnica u zločinima, Susan Atkins, bila sotonistica povezana s Antonom LaVeyem i njegovom *Prvom crkvom Sotone*.

Manson, rođen kao *no-name Maddox* u Ohiju započeo je svoj život u teškim okolnostima. Njegova majka, jedva je mogla brinuti o sebi, a kamoli o djetetu, a rodila ga je sa samo šesnaest godina. Mansonov otac, napustio je njegovu majku puno prije nego što se Manson rodio. Nakon što mu je majka završila u zatvoru, prepušten je skrbništvu bake i djeda.

Sve su ovo bitne sastavnice njegova zamršenoga djetinjstva, koje je dovelo do očitih psihičkih poremećaja u mladosti i odrasloj dobi. Još kao tinejdžer upuštao se u kriminalne aktivnosti, što ga je dovelo do brojnih sukoba sa zakonom i česta boravka u popravnim domovima i zatvorima.

Unatoč pokušajima da se prilagodi životu izvan kaznenih ustanova, Manson se i dalje pronalazio u problematičnim situacijama sa zakonom, što ga je na kraju dovelo u kontakt s raznim supkulturnim pokretima, uključujući i scijentologiju.

Upravo su te korektivne institucije, gdje je Manson proveo veliki dio svoga života, oblikovale njegovu manipulativnu i lukavu osobnost. Nakon puštanja iz zatvora, započeo je svoj put k formiranju kulta koji će postati poznat kao *Obitelj Manson*, a koji će nažalost rezultirati nezamislivim zločinima i trajnim posljedicama u povijesti. Time je postao jedan od najokrutnijih zločinaca modernoga doba.

Tijekom pokušaja prilagodbe na svijet izvan zatvora, Manson ubrzo otkriva da su manipulativne tehnike koje je tamo naučio djelovale i na hipije koji su nastanjivali južnu Kaliforniju. Njegova hipnotička pojava, nekonvencionalni način života i bizarno izražavanje učinili su ga ikonom hipi pokreta. Kombinirajući elemente sciјentologije koje je proučavao u zatvoru s filozofijom *Crkve procesa*, polako je stvarao svoj jedinstveni novovjekovni pokret. Iako su ga privlačili i muškarci, svoju je pažnju najviše usmjerio pridobivanju mladih žena srednje klase, koje su se otuđile od konvencionalnoga života.

Ubrzo je pored sebe imao dvije sljedbenice, koje je vrlo jednostavno manipulirao – putem moći spolnih odnosa. Na putu prema Los Angelesu, on i njegove dvije suputnice postaju jezgra *Obitelji*, a oko njih se formirala skupina mladih povodljivih žena, koje su bile oko deset godina mlađe od svoga predvodnika. Manson im je obećao djecu u zamjenu za odanost. Osim žena, uspio je pridobiti i nekoliko muškaraca na svoju stranu te ih manipulacijom naveo da podliježu svakoj njegovoj želji. Osim spolnih činova, kontrolirao ih je pomoću opojnih droga i kiselina, kao što je LSD. To je ujedno bio dio procesa inicijacije za ulazak u kult.

Kako je spomenuto, najvažnija osoba u Mansonovom kultu i životu bila je Susan Atkins, koja je u *Obitelj* dovela sotonizam. Obitelj je bila poznata po tome da se kretala u krugovima filmske zajednice. Zbog rapidnoga rasta broja sljedbenika, sele se u gomilu koliba oko kanjona Topanga, a kasnije se smještaju na rančeve Spahn i Baker. Gotovo svi mladi hipi lualice na zapadnoj obali SAD-a, u jednom su trenutku bili dio *Obitelji*. Preživljavali su od novaca koje su članovi donosili od svojih roditelja (Cawthorne, 1999, 109).

Što se samoga učenja unutar kulta tiče; kolektivno su učeni da sebe smatraju elitom, a vanjski svijet neprijateljem i ispod njihovog standarda. Činjenica da su sva osobna sredstva podrške predana Mansonu, stavila je članove pod njegovu potpunu kontrolu. Oni koji nisu činili ono što

je od njih traženo od strane vođe, bili su izloženi prijetnjama protjerivanja, a povremeno su takve situacije završile smrću.

Opkoljen svojim fanatičnim pristašama, Manson je pod utjecajem droge počeo oblikovati svoju egocentričnu filozofiju, inspiriran proučavanjem sotonizma Susan Atkins i vlastitim izlaganjem scijentologiji i *Crkvi procesa*. Atkins je uspjela uvjeriti Mansona da njegovo ime, Manson, ima duboki značaj: tvrdila je da on predstavlja Čovjeka-sina ili Krista. Prema njezinoj izopačenoj logici, to je sugeriralo da je i on nešto poput vraga. Manson je počeo gledati na sebe kao na neku vrstu gnostičkoga božanstva, poput Abraxasa, bića s glavom pijetla i tijelom zmije, koje bi trebalo integrirati svjetlo i tamu, dobro i zlo, u jedinstveno i transcendentno biće. U svojoj iskrivljenoj percepciji, vjerovao je da istovremeno zastupa i Krista i Sotonu (Cawthorne, 1999, 110).

Naravno, prema Mansonovoj viziji, smak svijeta je bio neposredno pred vratima, što je za njega značilo nadolazak budućeg potencijalnog rata između crnaca i bijelaca. Većina njegova razmišljanja i zasnovana je na teškom rasizmu – Afroamerikanci su za njega inferiorna bića, koja nisu sposobna za inteligentnu vladavinu te će se u jednom trenutku okrenuti njemu da preuzme mjesto svjetskog vođe.

Prvi zabilježeni smrtni zločin počinjen od strane *Obitelji* jest ubojstvo uspješnoga glazbenika Garyja Hinmana, što je potaknulo niz sličnih kriminalnih radnji. Manson tada formira svoje sljedbenike u obred smrti. Kao dio obuke, rekao im je da trebaju ubiti svakoga tko im stane na put. Tako je, dana 8. kolovoza 1969. počinjeno svjetski najpoznatije ubojstvo koje je *Obitelj* počinila, a to je ubojstvo filmske zvijezde Sharon Tate i njenog nerođenog djeteta. Taj je događaj bio postavka za objavljeni film *Once upon a time in Hollywood*, što ga je učinilo poznatim i današnjim generacijama (Cawthorne, 1999, 113).

Tim su događajem, s predumišljajem pokretanja rasnoga rata, zapravo pokrenuli veliku policijsku akciju, koja je u konačnici bila vodilja raspadu kulta. Dva mjeseca nakon spomenutoga zločina, dvadeset i četiri člana *Obitelji* su uhićena, uključujući i samoga Mansona. Vrlo brzo policija je Mansona povezala s Hinmanovim ubojstvom. Ubrzo u javnost i medije izlazi lista ljudi koje je kult namjeravao usmrtniti, a oni koji su se pronašli na njoj, postupno su počeli napuštati grad. Navedeno daje jasnu sliku koliki je strah ovaj kult unio u zajednicu i kako

je Manson manipulacijom svojih sljedbenika uspio kontrolirati i bilo koga spomenutog u njihovim krugovima (Cawthorne, 1999, 114-117).

Zanimljivost koja prati cijeli kult i opus kriminalnih djela povezanih s istim jest ta da Manson nije počinio nijedno ubojstvo vlastoručno niti je bio prisutan prilikom istih. Umjesto toga, uspješno je održavao potpunu kontrolu nad svojim sljedbenicima, čak i nad njihovim pravnim zastupnicima. Njegove su sljedbenice i dalje bile pod snažnim utjecajem – obećavale su mu odanost unutar kao i izvan sudnice. Jedan od najsablasnijih fizičkih dokaza njihove odanosti bilo je urezivanje simbola križa na čelo, po njegovu primjeru (Cawthorne, 1999, 117-118).

Manson je postao pojam znatiželje mnogih fanatika kriminalne tematike, protagonist brojnih knjiga, serija i filmova te je njegovo ime svjetski poznati fenomen. Nažalost i danas postoje oni koji ga veličaju.

Vođen narcizmom, proizašlim iz zapostavljenosti, nasilja i lošeg, gotovo nepostojećeg odgoja, Manson nije uspio pronaći izlaz. Kao i većina poznatih serijskih ubojica, njegove su vlastite traume bile izvor trauma mnogih koji su mu se našli na putu. Njegovo je vodstvo i potpuna kontrola koju je provodio među svojim sljedbenicima, savršen primjer bizarnosti ljudske psihologije i mogućnosti manipulacije jednog individualca nad većinom, što ćemo detaljnije razraditi u nastavku rada, u poglavlju o psihološkoj moći koju novi religijski pokreti imaju nad pojedincima.

b. *Hram naroda*

Pri govoru o nasilnim religijskim pokretima, teško je nadmašiti tragičnu sudbinu osnivača novoga religijskoga pokreta poznatog pod imenom *Hram naroda*, Jim Jonesa, odgovorna za smrt više od 900 svojih sljedbenika. Svoju religijsku karijeru Jones započinje vrlo rano, s dvanaest godina, održavajući govore o paklenoj vatri i prokletstvima na lažnim pogrebima koje su pripremali mačkama.

Njegova opsesija mačkama u djetinjstvu ne smatra se toliko iznenađujućom u svijetu kriminalističkih fanatika, jer su mnogi svjetski poznati serijski ubojice dijelili iste interese. Želja za kontinuiranim nasiljem nad ljudima često potječe iz djetinjstva ispunjenoga mučenjem i usmrćivanjem životinja.

Na Jonesa je jako utjecao primjer roditelja. Otac mu je poginuo u Prvom svjetskom ratu te je bio poznat kao veliki rasist, a majka je vjerovala u magiju i fikciju, do te mjere da je mladom Jimu čitala izmišljene priče o putovanjima u Amazonu i njezinom životu s tamošnjim lovcima na glave. Vjerovala je da je Jim predodređen da bude vođa siromašnih i slabijih te da će ostaviti trag u svijetu. Želju za liječničkom karijerom zamijenio je željom za propovjedničkim životom, ali njegova vjerska služba nije bila uspješna. Većinom bjelačka zajednica u njegovoj prvoj crkvi protivila se Afroamerikancima koje je Jones dovodio te im se nisu sviđale njegove ideje o paklu i prokletstvu, a pogotovo priča kako je jednoga dana u vlaku za Philadelphiju upoznao Boga. Iz iste je crkve ubrzo izbačen, a ona je zatvorena (Cawthorne, 1999, 157).

Sa samo dvadeset i dvije godine osnovao je *Nacionalnu crkvu zajednice*. Podržavao ju je uvozom i prodavanjem majmuna. Ideju o "revolucionarnoj smrti" osmislio je 1953. godine nakon što su likvidirana dva američka špijuna te je tim činom, za njega, završena idealizacija SAD-a kao poslijednjeg spasa za svijet. Njegovi sljedbenici, što su bili siromašniji i jadniji, to im je on posvećivao više pažnje. Radio je s onima s kojima ostatak društva nije htio imati posla, a prividno se činilo kao da ih stvarno voli. Na taj je način vrlo lako privukao lakoumne ljude, koji će mu dati svoje povjerenje (Cawthorne, 1999, 158).

Nakon ženidbe, zajedno sa ženom 1957. godine, osniva prvi narodni hram u Indianapolisu. Vrlo je brzo počeo manipulirati širom publikom, pomno smišljenim performansima, nalik na kazališne predstave, gdje je vjernike natjerao da povraćaju pileće jetrice, uvjeravajući publiku da je to rak. Savršen primjer uspjeha njegove manipulacije je i činjenica da je savršeno zdrave mlade ljude, pomoću šminke, prikazivao kao stare osobe s invaliditetom i zapanjio zajednicu sposobnošću čitanja misli. Svrha ovih performansa bila je dokazivanje Jonesovih moći čitanja misli i kontrole (Cawthorne, 1999, 159).

Situacija u SAD-u u pedesetim godinama prošlog stoljeća, ispunjena ratovima i rasnim neredima, potaknula ga je na misao da će svoje sljedbenike odvesti u takozvanu "obećanu zemlju". Odlučio se za Redwood Valley u Kaliforniji te je *Hram naroda* preseljen tamo. Oni koji su ga slijedili, prodali su svoju imovinu i darovali je crkvi. Od tada su u potpunosti postali ovisni o Jonesu i kultu *Hrama naroda*. Proširenjem *Hrama* na San Francisco i Los Angeles, Jones ubrzo stječe veliku političku moć (Cawthorne, 1999, 160).

Posljedica stjecanja moći bila je Joneovo okretanje istome putu kojega smo spominjali kod Mansona – seksualno iskorištavanje. Iako je na samome početku stvaranja zajednice *Hrama naroda* zahtijevao od svojih članova monogamiju i uzdržavanje od odnosa, ubrzo ju je počeo smatrati haremom, tako da su se njegovi sljedbenici osjećali privilegiranim jer zadovoljavaju njegove nastrane prohtjeve i žudnje. Zavodeći članove zajednice, razbijao je njihove već uspostavljene veze s redovnim partnerima te ih je time sve više vezao uz *Hram*. Zabranio je seksualne kontakte s osobama izvan zajednice, a odnosi unutar zajednice zahtijevali su njegovo odobrenje – koje su rijetko dobili. Za njega je to bio revolucionarni čin (Cawthorne, 1999, 160).

Ubrzo se Jonesov pogled na vanjski svijet sve više zatvarao; postaje paranoičan. Uvjeren da ga FBI prisluškuje, svoje je bivše članove špijunirao do mjere da je provjeravao njihov otpad kako bi pronašao moguće inkriminirajuće dokaze za ucjenu kako ga ne bi izdali FBI-u (Cawthorne, 1999, 160).

Događaj koji je šokirao svijet i učinio Jonesa masovnim ubojicom i jednim od najokrutnijih zločinaca prošloga stoljeća, masovno je ubojstvo 900 članova kulta. Ideju o "revolucionarnom samoubojstvu" prvi put je a spomenuo članici Grace Stoen, 1973. godine. Tada je planirao smrt svojih sljedbenika, ali je za sebe imao u planu ostati na životu kako bi mogao propovjediti razloge zašto su to učinili. Taj je plan proveo u djelo tri godine nakon. Plan je započeo nizom testnih trovanja kojima je dao skupni naziv "bijeće noći". Svojim je sljedbenicima dao tekućinu, koja je, kako je on tvrdio bila otrov, a služila je za test odanosti vođi i zajednici. Nakon konzumacije tekućine svi članovi bili su u redu te zahvalili Jonesu na testu. Tada je sudbina *Hrama naroda* krenula u apsolutnu propast. U raznim novinama izlazili su članci s direktnim napadima na Jonesa, svjedočenjima o fizičkom, psihičkom i seksualnom nasilju koje su proživljavali bivši članovi (Cawthorne, 1999, 163).

Godine 1974. Jones je kupio masovnu parcelu u džungli u Gvajani, s namjerom stvaranja i razvijanja agrikulture, kako je rekao gvajanskim vlastima. Vlasti su s oduševljenjem prihvatili Jonesovu ideju, misleći da će doseljenje tolikoga broja Amerikanaca pomoći razvoju i zaštiti Gvajane, od strane venecuelanske vojske. Tu je parcelu Jones s otprilike 400 članova očistio, donio gomilu građevinskoga materijala i na poslijetku džunglu pretvorio u naselje te nazvao Jonestown, a predstavio ju je kao utopijsko utočište. Ono što su pristigli članovi *Hrama naroda*

doživjeli bilo je sve samo ne utopija. Teško fizičko i seksualno zlostavljanje, prisila na celibat i nezamislivo psihičko zlostavljanje, članove su učinili robovima Jonesovih prohtjeva. Nažalost najveće traume doživljavala su djeca koja su bila premlaćivana često i usred noći, pred mikrofonom kako bi ih cijela zajednica mogla čuti. Većina članova je bila toliko psihički podložna da su uvjerovali vanjski svijet i medije da im je život u Jonestownu najbolja stvar koja im se ikada dogodila (Cawthorne, 1999, 165).

Kobni dan za sljedbenike kulta nastupio je onda kada ih je, skoro tisuću, Jones okupio i najavio im smrt. Uvjerio ih je da CIA dolazi s obrambenim snagama s planom napada Jonestowna a ne je samoubojstvo jedino rješenje. Također je na granice Jonestowna postavio naoružane snage, koje su, kako je rekao sljedbenicima, trebale služiti zaštiti od napada, ali zapravo su bili straža za potencijalne bjegunce iz zajednice. Filtrirao je radio i vijesti koje su dolazile iz vanjskoga svijeta te pomno pratio zbivanja izvan granica kampa (Cawthorne, 1999, 165). U listopadu 1978. kongresnik iz Odbora za vanjske poslove Predstavničkoga doma američkog Kongresa, Ryan, dobio je dozvolu ulaska u Jonestown u Gvajani. Jones i članovi dočekali su Ryana i četiri člana *Odbora Zabrinute Rodbine* raširenih ruku s naizgled velikim veseljem, kako im je bilo instruirano od Jonesove strane. Tijekom njihova boravka u Gvajani, nekoliko je članova pristupilo kongresniku sa željom bijega iz *Hrama*. Jones ih je pustio da odu. Kada su članovi kongresa i novinari koji su u međuvremenu pristigli u Jonestown pokušali avionom napustiti Gvajanu, blokirao ih je kamion s naoružanim sljedbenicima zajednice te su Ryan i njegova pratnja ubijeni, kao i većina novinara, a ostali su bili teško ozlijeđeni. Članovi su, istovremeno s ovom masovnom likvidacijom, jedan po jedan, čekajući u redu, uzimali svoj smrtonosni koktel, koji je sadržavao cijanid. U zajednici je živjelo i oko dvjestotinjak djece, kojima su majke također davale otrov. Zatim su izašli na polje, legli i preminuli. Kada je bio siguran da su svi preminuli, uzeo je oružje i oduzeo si život. Posljednji podaci policije utvrdili su da se radi o 914 mrtvih. Oni koji su preživjeli imali su trajne posljedice fizičkoga i psihičkoga zdravlja (Cawthorne, 1999, 166-168).

Možda je vrlo teško razumjeti kako je moguće da je jedan karizmatični vođa uspio uvjeriti toliku količinu samosvjesnih ljudi u svoje ideje, no dokazi pokazuju da su članovi kroz dulji period trpjeli zlostavljanje, koje je uključivalo i postupno trovanje cijanidom. Takav način doziranja i sustavno maltretiranje kroz određeni period ostavljaju znatan trag na ljudsku psihu i učinili su

sljedbenike kulta savršenim metama za manipulaciju, koja je nažalost, za većinu, završila kobno.

c. Kult *Vrata raja*

Zadnji kult unutar ovoga dijela rada možda je i najzanimljiviji s obzirom na strukturu i koncept vjerovanja. Naime, članovi *Vrata raja* mjesecima su prije zore molili, a zatim teleskopom usmjerenim u nebo čekali NLO vjerujući da će njihove duše odnijeti na višu razinu.

Glavna sastavnica njihova vjerovanja je uvjerenje da je komet Hale-Bopp bio signal spasenja. Što se same fizičke prepoznatljivosti tiče, nosili su crno, a kosu su rezali u frizuru nalik zdjelici. Prakticirali su život bez alkohola, droga i spolnih odnosa. Išli su u krajnost s održavanjem celibata čak do čina kastracije za muške članove kako bi se približili ideji besmrtnosti. Bili su intelektualci, zaslužni za stvaranje brojnih svjetskih web stranica naziva *Higher Source Contract Enterprises*.

Osnivačima kulta navodno se smatraju takozvani *The two*; muškarac nadimka *Do*, koji je zapravo Marshall H. Applewhite i njegova kolegica Bonnie Lu Trusdale Nettles. Godine 1975. zajedno su uspjeli uvjeriti stotine ljudi u Kaliforniji da napuste svoje obitelji i pridruži im se. Applewhite se uspoređivao s Isusom Kristom, naglašavajući da je i on napustio svoje tijelo kako bi ušao u Kraljevstvo nebesko.

Tijekom 1997. godine, preselili su se u prostranu vilu Rancho Santa Fe, koja će uskoro postati grobnica. Slijedili su vrlo striktan raspored, a sve su aktivnosti radili grupno. U ožujku iste godine, u kasnim večernjim satima, web stranica *Vrata raja* posljednji put je ažurirana, oglašavajući "Crvenu uzbunu" koja će značiti zatvaranje vrata raja. Većinski dio skupine ostavio je posljednju poruku, u kojoj naglašavaju: »Ovo radim svojom voljom. To nije nešto gdje mi je netko isprao mozak ili me uvjerio ili prevario« (Yamaguchi, 2015, 116). Zatim je većina sljedbenika kulta u džepove crnih košulja pospremila identifikacijske dokumente s novčanicom od pet dolara. S odjećom uredno spakiranom u kofere i postavljenom u podnožje kreveta pripremili su se za kobni čin koji je uslijedio odmah nakon. Ležali su na pokrivačima s posudicom sadržaja nalik pudingu ili pireu od jabuka, doziranim fenobarbitalom i votkom, koje su progutali. Preminuli su u smjenama, u periodu od tri dana, ugušeni plastičnim vrećicama kako bi ubrzali smrt. Konzumacija posljednje doze značila je zatvaranje nebeskih vrata, a na

web stranici je osvanuo natpis: »Prozor u raj se neće ponovno otvoriti sve dok se druga civilizacija ne zasađi i ne dostigne dovoljnu zrelost (prema procjeni sljedeće razine)« (Yamaguchi, 2015, 117). Tako je, zajedničkom odlukom, preminulo svih trideset i devet pripadnika kulta.

Grupa je pokušala objasniti svoj završni čin u knjizi objavljenoj na njihovoj web stranici pod naslovom *Kako i kada se može ući na nebeska vrata*. Do je napisao: »Priznali smo da, ako je ikada postojao kult ili kultura koja je bila drugačija, jedinstvena, različita od svijeta i nema mjesto u svijetu, onda mi preuzimamo nagradu, pretpostavljam, da smo kult kultova« (Yamaguchi, 2015, 113-122).

Svjedoci ih opisuju kao sretni i divni ljude, a naglasak je na tvrdnji da su članovi isključivo svojom voljom živjeli postulate koje je vođa nalagao, te s istim tim razmišljanjem otišli u smrt. Iznova se otvara pitanje: kako je moguće da grupa ljudi prati ideje jednoga ili, u ovome slučaju, dva čovjeka, bez propitkivanja o realnim posljedicama. Na to pitanje pokušati će se naći odgovor u poglavlju o psihološkom utjecaju članstva u kultu na pojedinca.

2. ZNAKOVI PRELASKA IZ TRADICIONALNOSTI U KULTIZAM

2.1. *Ulazak, ostanak i izlazak iz kulta*

Roditelji, supružnici i prijatelji osoba koje se pridružuju kultovima uglavnom se zapitkuju kako je moguće da inteligentna i naoko dobro prilagođena samosvjesna osoba pristupi kultu? Kakva je to magija, manipulacija, obmana koja ih može navesti na taj korak? (Andres; Lane, 1988, 3).

Ono što većina znanstvenika smatra glavnim karakteristikama ljudi koji pristupaju kultovima, jest podložnost sugestiji i manjak samosvijesti. No, mnoga su istraživanja pokazala da svaki čovjek ima predispoziciju za pridruživanje kultu, uz određen pristup i okolnosti koje zagovornici kulta nude. Obični ljudi ne pridružuju se kultovima zbog želje da postanu članovi te grupe. Umjesto toga, zagovornici kulta potiču potrebu u nama koju samo oni mogu zadovoljiti.

Bez potpune svjesnosti, zagovornik kulta može potaknuti pojedinca da mu se otvori te ispriča i ono najosobnije, od intimnoga života do obiteljskih odnosa pa sve do naših snova i ciljeva. U procesu povjeravanja događaju se dvije stvari: 1) Postajemo emocionalno povezani s njima i 2) Oni stječu informacije o nama koje mogu koristiti kao sredstvo "emocionalne manipulacije", ako dođe do situacije u kojoj bi se predstavljanje pokazalo nužnim (Andres; Lane, 1988, 5).

Treba razmisliti: Što privlači ljude da se pridruže? *Boy's Town*, neprofitabilna organizacija za djecu i obitelj, iz Nebraske, objavila je izvješće nazvano *Kultovi i djeca* u kojemu navode da je privlačnost kulta uglavnom povezana s ranjivošću i slabostima koje svi osjećaju tijekom ključnih osjetljivih faza života. Svi prolaze kroz trenutke u životu kada se stresni događaji gomilaju, pritisak raste i nastaju ekstremni stresovi. Ta su stresna razdoblja posebno česta i teška u mladosti, ali se javljaju u svim dobnim skupinama. To mogu biti trenuci snalaženja u novom, nepoznatom okruženju ili gubitak bliske osobe ili prijatelja. Bez obzira na razlog, u tim trenucima nastaje osjećaj depresije i tjeskobe. U takvim trenucima, osoba je podložnija sugestijama nego inače. Svaka osoba koja se nađe u takvom stanju ili raspoloženju vrlo je podložna privlačnosti kulnog regrutera. Usamljenost, stres i depresija stvaraju plodno tlo koje kulni regrut koristi u svoje svrhe (Andres; Lane, 1988, 6).

Postoji nekoliko snažnih motivatora pomoću kojih kultovi privlače nove članove. Kao prvo, vođe kultova su autoritativne, vrlo karizmatične osobe, koje zrače samopouzdanjem u svoja vjerska uvjerenja. Oni se često predstavljaju kao prijatelji s kojima se članovi mogu poistovjetiti, a njihova se stajališta smatraju nepogrešivima. Nadalje, religijska uvjerenja zagovarana od strane vođa smatraju se idealnim, istinitim i praktičnim rješenjima problema koji pogađaju svijet i potencijalne nove članove. Doktrinarni karakter njihovih izjava sljedbenicima daje jasnoću o smislu, smjeru i svrsi njihovih života, čime nestaje izgubljenost, nesigurnost i sumnja. Treći motivator su specifična i zahtjevna pravila koje kultovi nameću, a pomoću kojih stječu mogućnost upravljanja većinskim dijelom svakodnevnoga života svojih sljedbenika. Na taj način zagovornici kulta omogućavaju percepciju o životu ispunjenom istinitim religijskim stajalištima, pružajući objašnjenja o smislu života i samoj ulozi članova u njemu. Na poslijetku, oni koji se pridružuju kultovima stvaraju bliske i često trajne odnose s drugim istomišljenicima zbog osjećaja posebnosti, vrijednosti i prihvaćenosti u grupi (Andres; Lane, 1988, 7).

Istraživanja pokazuju da postoje tri kategorije u koje je moguće svrstati sljedbenike kulta; emocionalno uznemireni, idealisti i intelektualci. Emocionalno uznemireni najranjiviji su među potencijalnim članovima. Kultovima se obično pridružuju bez pretjeranog promišljanja i racionalnosti. Idealisti, s druge strane, su obično bistri i mladi ljudi s brigom za dobrobit drugih i skloni su priključivanju kultu kako bi se predali poboljšanju društva. Intelektualci su skloni pridruživanju kultovima uslijed intelektualne potrage za zadovoljavajućim pogledom na svijet i pronalaskom vlastite uloge u istom često ne proučavajući pažljivo vlastita religijska stajališta u procesu prije pridruživanja (Andres; Lane, 1988, 7-8).

Kako postoje motivatori pomoću kojih kultovi privlače članove i kategorije ljudi koji postaju članovima, tako postoje i razlozi ulaska, a to su: želja za transcendentnim iskustvom, usamljenost i potreba za društvom, potreba za moralnim autoritetom i potreba za osjećajem svrhe. Kada bi razgovarali s članovima kulta o njihovom iskustvu obraćenja, doznali bi da se ti ljudi najčešće pridružuju kultovima uslijed razloga koji ima vrlo malo povezanosti sa samim učenjem koje određeni kult nalaže. Međutim, relativno je poznata činjenica da je svrha kultova promicanje i obogaćivanje sebe samih. Služenje drugima u društvu u potrebi gotovo je nepostojeće među njima. No, kada se osoba pridruži kultu ta činjenica postaje nevažnom.

Jednom kada su dio grupe, služenje vođi postaje nužna i dovoljna svrha svih aktivnosti, individualnih i grupnih (Andres; Lane, 1988, 9-10).

Iz ovoga je moguće zaključiti da kultovi traže bogate intelektualce, kako bi osigurali da će biti sposobni samostalno regrutirati nove članove, a ujedno i privući bogatije članove koji će putem njih steći povjerenje i sigurnost. Kultovi egzistiraju zbog dvije glavne stvari: ljudi i novca. Trebaju ljude kako bi došli do novca, novac predstavlja moć, a moć se iskorištava za potrebe kulta i održavanje vodstva istoga.

Profesor Arthur Dole ističe da prvi kontakt sa zagovornikom kulta obično uključuje određenu dozu obmane, a kada potencijalni pristupnik predosjeti prevaru, mogu se primijeniti agresivnije taktike manipulacije uma. Dakle, poanta je prijevarom privući potencijalne članove, a zatim ih preobratiti. Navedeni početni pristup, zajednički većini kultova, naglašava prijateljstvo, intenzivan interes za buduće članove te iskrenu privrženost kako bi pokazali koliko cijene dobre osobine potencijalnih sljedbenika (Andres; Lane, 1988, 18-19).

Malo je statistika o učinkovitosti regrutiranja u kultove. Tijekom društvenih nemira i nestabilnosti, velik broj ljudi postaje podložan kontroli te točno takve situacije dovode do mogućnosti manipulacije pojedinaca ili skupine ljudi. Kako je, na primjer, Jones okupio skupinu od više stotina ljudi u vremenima kada su rasne razlike bile toliko izražene da su afroamerikanci i bijelci pohađali različite škole i umirali na ulici svakoga dana zbog boje kože. Jones im je nudio spasenje, koliko god ono ispalo tragično. Činjenica je da je vjerojatnost obraćenja povećana ako kult uspije steći kontrolu nad okolinom pojedinaca. (Andres; Lane, 1988, 19).

Jednostavno je prihvatiti poziv šarmantnoga regruta za incijalno prisustvovanje nekom sastanku kulta, no puno teže je povjerovati u nečiju potpunu transformaciju i prihvaćanje sustava vjerovanja napose iz tradicionalne perspektive, jer ti sustavi vjerovanja mogu izgledati bizarni ili nerealni. U kultovima se često uz psihičku prisilu koristi i fizička, koja je samo dodatak i ostalim oblicima uvjeravanja, koja su potkrijepljena doziranjem opojnim drogama poput LSD-a. Proces uvjeravanja kolektivno se može nazvati procesom indoktrinacije.

Uspješna indoktrinacija regruta od strane kulta uglavnom uključuje sljedeće elemente:

- 1) Izolacija i manipulacija regrutovom okolinom

- 2) Kontrola nad kanalima komunikacije i informacija
- 3) Slabost kao posljedica umora i neadekvatne prehrane
- 4) Samokritičnost
- 5) Izazivanje manjka svijesti straha i izbezumljenosti uslijed sigurnosti predaje grupi
- 6) Izmjena popustljivosti u kontekstu discipline
- 7) Pritisak okoline
- 8) Inzistiranje na izgled svemoćnih vođa da regrutov život ovisi o identificiranju s grupom
- 9) Dodjeljivanje repetitivnih zadataka
- 10) Simbolična izdaja ili odricanje od sebe, obitelji, društva i prijašnjih vrijednosti.

U američkim kultovima prvotno sudjelovanje većinom počinje dobrovoljno. Dovoljna je samo prava riječ prividnoga spasioca na ulici i ljudi su spremni ostaviti cijeli život iza sebe (Andres; Lane, 1979, 3-9).

Sudeći po navedenom, kultove s pravom možemo nazvati vjerskim skupinama visokih standarda, uvjetno rečeno, zbog strogoga režima kojeg postavljaju svojim članovima. Aktivnosti stavljene pred sljedbenike uključuju prikupljanje sredstava, svjedočenje, propovijedanje, indoktrinaciju i prisilni rad. Temeljni način postizanja simpatija u kultu među postojećim članovima i vođama ustrajanje je u postizanju gotovo nemogućih ciljeva. Ideja je nadmašiti očekivanja grupe. Kao predani član potrebno je postati uspješniji i nadmašiti vlastite granice kako bi se približili višem cilju. I tako iz dana u dan (Enroth, 1977, 166).

Jedna od praksi koje većina kultova koristi kao poticaj članovima je stvaranje iluzije obitelji, gdje su vođe tzv. duhovni roditelji. Dakako, još uvijek postoji problematika osiguravanja potpune predanosti članova. Kultovi moraju zadržati lojalnost kako bi postigli svoje ciljeve. Moraju nastojati riješiti tri ključna problema: održavanje kontinuiteta, kohezije i kontrole (Enroth, 1977, 168-169).

Često se, kao način pokušaja održavanja članstva, zahtjeva od sljedbenika izvršavanje različitih obveza koje uključuju razna odricanja, a motivacija za ostanak u grupi na taj način raste. To

može značiti žrtvovanje obrazovanja, karijere ili potencijalnoga partnera. Također, najčešći prohtjevi vođa kulta su celibat, te strog način života bez financijske udobnosti i neovisnosti. Predanoga pripadnika zajednice obilježava težak rad, odricanje od financijske naknade i život ispod standarda. Sve se to prepisuje zahtjevima viših sila i sveopćem poboljšanju duhovnog života, s obećanjem da time raste vrijednost i fizičkih aspekata. Prepoznatljivi načini odijevanja također je metoda izolacije, a promiče odvajanje od opće populacije (Enroth, 1977, 170).

Kao član novoga religijskoga pokreta ili kulta teško se dozvoljava zasnivanje međuljudskih odnosa poput ljubavnih veza ili čak prijateljstava izvan grupe. Takve vrste privlačnosti predstavljaju prijetnju. Nažalost, taj obrazac ujedno je i poticaj za odvajanje od vlastite obitelji od strane vođa i ostalih članova, vjerojatno s predumišljajem da ta grupa postaje vaša nova i jedina obitelj. Iako neki vođe u ekstremistički nastrojenim pokretima, koji su bili aktivni u prošlom stoljeću, zabranjuju i međusobno spolno općenje ili emocionalno povezivanje, zajedništvo je u većini pokreta podržavano samo ako se odnosi na odnose s ostalim članovima, a potiče se čestim sastancima i ritualima. Tako vođe postižu kontrolu nad svim aspektima života svojih članova, a privatnost i osobne potrebe postaju sve manje.

O moći manipulacije i uvjeravanja biti će više govora u poglavlju o psihološkom utjecaju članstva u kultu.

Do sada je jasno zaključiti kako je ulazak u kult zapravo vrlo jednostavan i relativno bezbolan. Ono što je zabrinjavajuće i psihološki zahtjevno je sam izlazak. Ono što većina članova proživi je zapitkivanje o vlastitoj egzistenciji i slobodi uma nakon boravka u kultu, napose ako se taj boravak protegao kroz dulji period.

Krivnja je prvi osjećaj onih koji uspiju napustiti svoju prošlost i uspješno izađu iz kulta. Svaki kult propagira svoje vjersko učenje, smjernice za život i načine razmišljanja. Ono što je većini kultova ili novih religijskih pokreta zajedničko je sposobnost udaljavanja članova od stvarnosti i postulata vjera izvan života u kultu. Na taj način takve zajednice postižu potpunu izolaciju svojih članova od vanjskoga svijeta. Dakle, krivnja, strah, zbunjenost, napetost i otežana prilagodba na normalan/svakodnevni život pri izlasku iz kulta mogu se shvatiti kao posljedica manipulacija unutar kulta.

Napuštanje bilo koje situacije pri kojoj je doživljeno zlostavljanje ili izokretanje vlastitih misli je iznimno teško. Napuštanje ograničene i često nasilne zajednice skupno se može nazvati procesom desocijalizacije. U tom procesu pojedinac gubi identifikaciju s grupom koju napušta i kreće na put resocijalizacije u općeprihvaćenu kulturu. Način na koji se pojedinac nosi s tim osjećajima ima znatan utjecaj na njegovo ozdravljenje u konačnici (Enroth, 1992, 174).

Mnogi, bivše članove kultova ili novih religijskih pokreta, uspoređuju sa žrtvama seksualnoga zlostavljanja ili posttraumatskog sindroma, sličnoga onome koji proživljavaju ratni veterani. Taj se oporavak može smatrati oporavkom od "duhovnoga silovanja". Zbog novonastale slobode, u početnome stadiju, bivši članovi mogu biti u potpunosti distancirani od boli, ljutnje, tuge ili radosti. Iz toga razloga trebaju sigurno i zaštićeno okruženje. Pošto se otpuštanje tih osjećaja u većini kultova i sličnih zajednica smatra grijehom, bivšim članovima je potrebno puno vremena da ih savladaju, iznesu i u konačnici prihvate (Enroth, 1992, 174-175).

Takve su osobe okarakterizirane kao ranjive i konfliktne, a to ih čini i asocijalnima. Nedostatak kontrole nad vlastitim životom i psihom, a koji osjećaju pri izlasku, može toliko prevladati da je zastrašujući. Iako vjerojatno osjećaju veliku želju za povratkom životu kakav su imali prije ulaska u kult, ubrzo otkrivaju da ne mogu kući kakvoj su se nadali. Budućnost se čini nerealnom i nedohvatljivom.

U ovome trenutku javlja se i neobjašnjiva ljutnja te se žrtve lako uzrujavaju i frustriraju, ali ne mogu otkriti fokus svoga bijesa. Teško je iznova uspostaviti normalne odnose s ljudima vjerojatno zbog nemogućnosti objašnjenja što im se dogodilo i kroz što prolaze. Možda najteže i najzahtjevnije iskustvo imaju oni koji su iz kulta izašli s djecom. Djeca puno teže procesuiraju informacije i traume, a roditelji se pronalaze u konfliktnoj situaciji jer se nalaze pred borbom vlastite prilagodbe u koju moraju uključiti djecu. Javlja se osjećaj žaljenja za izgubljenim godinama i normalnim djetinjstvom koje je djeci oduzeto tuđim izborom. Odlazak iz kulta, kako kažu neki stručnjaci, može se usporediti s rastavom braka, što objašnjava kompleksnu situaciju između djece i roditelja.

S duhovne strane se javljaju problemi ponovnoga stjecanja povjerenja u Boga jer se žrtve osjećaju izdano od strane istoga. Okreću leđa vjeri. Ono što nikako ne pospješuje te osjećaje je

i krivnja koju vođe često svaljuju na svoje bivše članove te njihovu odluku za odlaskom uglavnom pridodaju Sotoni (Enroth, 1992, 176-180).

Za kraj ovoga poglavlja ukratko se izdvaja opis iskustva žene, koja je kao mlada 1988. godine uvedena u kult *Phoenix Valley Kristova Crkva*, a koju autor naziva Barbara. Barbara se uključila u kult nakon što joj je, u lokalnome parku, na ruti koju inače koristi za trčanje, prišao naizgled ljubazan par i pozvao ju na sate čitanja Biblije. Nakon malo nagovaranja Barbara je pristala biti dio grupe te isprva uživala u aktivnostima i znanju koje su joj pružili te stjecanju novih prijatelja. Nakon određenoga vremena nad Barbarom, kao i nad ostalim članovima, počeo se izvršavati ogroman pritisak. Njihov je raspored uključivao aktivnosti s posjetiteljima petkom i "večernji spoj" subotom gdje su se sastajali svi slobodni članovi. Nedjelja je bila rezervirana za sastanke s voditeljima *Bible Talk* radionica ili za aktivnosti s cimerima. Sve se to naizgled čini kao zdravo, aktivno i socijalno prihvatljivo okruženje za mlade, koje bi moglo pospješiti njihov život i obogatiti ga prijateljima, istomišljenicima, novim saznanjima. Nažalost, za Barbaru je nakon dvije godine boravka u spomenutom kultu došlo do zasićenja. Primijetila je kako se njen privatni život izvan kulta sveo na minimum. Njen posao u bolnici, pa čak i tjelovježba koju je provodila nekoliko puta tjedno, postali su predmetom kritiziranja. Ubrzo nakon pridruženja Barbarini roditelji i ljudi izvan kulta počeli su njeno duhovno preobraćenje smatrati teretom te je odlučila preseliti u stan s četiri članice kulta (Enroth, 1992, 111-114).

Tako je Barbarin život postao uglavnom vezan za učenja u kultu i aktivnosti koje je to povlačilo za sobom. Često je osjećala pritisak da se od nje očekuje preobraženje u osobu koja ona nije. Počela ju je obuzimati krivnja i bila je ispunjena mišlju da je Sotona taj kojeg nikako ne može premostiti te da će ju samo još više molitve i predanosti vjeronjenu kulta možda uspjeti izbaviti iz njegovih obmana (Enroth, 1992, 112).

Glavnim grijehom smatrano je stvaranje loših osjećaja u srcu i nedostatak izgovaranja takvih misli na glas, tako da su članovi svaki takav grijeh pojedinačno ispovijedati. Barbara svjedoči kako je ponekad morala izmišljati grijehe kako bi imala o čemu pričati povodom ispovijedi.

Sve je to Barbaru dovelo do njene posljednje noći s *Phoenix Valley Kristovom crkvom* nakon čega je uslijedilo brutalno prozivanje i ispitivanje njenih postupaka od strane ostalih članova i vođa. U duhu narcisoidnosti osim prozivki i uvreda, obasipali su ju s ljubavlju i podrškom. Te

je večeri zamolila da se vrati svojim roditeljima. Nekako je smogla snage, pokupila je stvari iz zajedničkoga stana koji je dijelila s cimerima te se uspješno i hrabro udaljila od tog manipulativnog i strogo kontroliranog okruženja (Enroth, 1992, 113).

Iz kulta je izašla obavijena osjećajem krivnje i izgubljenosti. Zabrinuta za svoje prijatelje, koji su ostali u kultu, shvaća da njezina teška depresija, pokušaj samoubojstva i spavanje šesnaest do osamnaest sati dnevno sigurno nisu rezultat službe usredotočene na Isusovo Evanđelje milosti, kako je kult nalagao. U nadi da će jednoga dana ponovno osjetiti želju za traženjem Boga i istine, dugo nakon izlaska nije htjela imati posla ni s jednom crkvom. Barbara se relativno normalnom životu počela vraćati tek nakon dvanaest tjedana terapije (Enroth, 1992, 115).

Ova priča savršeno uvodi u iduće poglavlje o psihološkim aspektima kultske predanosti te daje relativni uvid u problematiku koju ta predanost donosi.

2.2. Problematika mladih u kultovima

»Mladenaštvo predstavlja individualni izlazak iz djetinjstva prema zrelosti«, govori prof. Nikić u svom izlaganju na znanstvenome skupu 1998. godine. (Nikić, 1998, 114). Prepreke na koje mladi nailaze on uspoređuje s putnikom koji putuje pustinjom. To je put bez sigurnih znakova, vrijeme se drastično i brzo mijenja, a opasnosti vrebaju na skoro svakom uglu. Možda zvuči preuveličano ili bizarno, ali osvrćući se na taj period života, svi koji smo ga već premostili mogli bi ga tako slikovito opisati (Nikić, 1998, 114).

Razumijevanje procesa transformacije mladih u ekstremnim kultovima ili novim religijskim pokretima, zahtijeva dubinsku analizu konteksta, faktora privlačnosti i mehanizama kontrole koji kultovi koriste kao sustave manipulacije članova. Članovi ili žrtve dolaze iz različitih socioekonomskih i kulturnih pozadina.

Kao osnovni problem adolescenata Nikić ističe borbu za samostalnost i neovisnost, želju za individualnom slobodom. Najlakše i najbrže rješenje problema mladi pronalaze u bijegu od stvarnosti, društva i sebe samih. Taj je protest uglavnom usmjeren k autoritetima u obitelji, školi, Crkvi i društvu općenito.

Najranjivija i najizglednija skupina koja ulazi u sekte su mladi koji nemaju posao, nisu aktivni u župnom životu, dolaze iz nestabilnih ili nesređenih obiteljskih okruženja ili pripadaju etničkim manjinama i oni koji žive u mjestima koja nisu pod utjecajem Crkve. Ti mladi članovi sekti i novih religijskih pokreta uglavnom pripadaju nekoj od idućih skupina:

- a) Dominantne osobe koje su ili antiklerikalne ili su slabo povezane s Katoličkom Crkvom, a sklone su okultnim i netradicionalnim učenjima. Oni se često odlučuju za pokrete budističkoga obilježja.
- b) Studenti koji pripadaju srednjoj ili višoj klasi s prosječnom kulturom, ali spremnošću za nova duhovna iskustva.
- c) Novi siromasi, kako ih je Nikić nazvao, koji su suvremeni radnici iz nižih slojeva, vlasnici manjih proizvodnji i emigranti neprilagođeni novim sredinama (Nikić, 1998, 115).

Druga podjela odnosi se na psihičku konstituciju, a razlikuje dvije vrste ljudi. Prvu vrstu čine psihički “normalni” koji se priključuju sektama ili novim religijskim pokretima uslijed nekog životnog preokreta ili razočaranja, a drugu osobe s manjim ili većim psihičkim smetnjama u potrazi za sigurnošću i liječenju svojih poremećaja. Kada se govori o psihološkim strukturama ličnosti sklonih interesu za sekte, može se reći da svaka struktura doživljava Boga na svoj način, što ih čini sklonima određenim vjerskim sektama ili pokretima. Istaknuti psiholog religije, dr. Vladeta Jerotić, kaže da za razliku od prinudnih neurotičara sklonih strogim protestantskim kršćanskim sektama, narcističko-shizoidni tip vjernika radije se priključuje grupama koje njeguju istočnjačke filozofije i religije. U tim učenjima svijet se doživljava kao prividan, što odgovara prividnome životu toga tipa ljudi koji nikada nisu potpuno zadovoljni na zemlji i njenoj realnosti. Tako je odnos depresivne osobe prema religiji obilježen osjećajima krivnje zbog slabe vjere, mlake ljubavi i gotovo nikakve nade (Nikić, 1998, 115).

Razni su razlozi za ulazak u sektu ili priključivanje novom religijskom pokretu, ali religijski stručnjaci kolektivno zaključuju da je uzrok većinom isti – udaljenost od Boga u tradicionalnim crkvama (Nikić, 1998, 115). Znanstvenici ili oni koji proučavaju psihološke, a ne religijske aspekte ulaska mladih u kultove ili nove religijske pokrete, kao ključne faktore privlačnosti kultova navode:

- a) Kriza identiteta: Adolescenti se suočavaju s izazovima pronalaženja smisla i definiranja vlastitoga ja u nestabilnim obiteljskim strukturama, nedostatku jasnih modela za odraslu dob i fragmentiranoj društvenoj sredini. Kultovi nude jednostavne odgovore, osjećaj pripadnosti i zajednice.
- b) Duhovno traženje: Razočaranje tradicionalnim religijama i institucijama potiče potragu za smislom i ispunjenjem. Kultovi nude alternativne duhovne sisteme s apsolutnim istinama i obećanjem spasenja.
- c) Nedostatak sigurnosti i stabilnosti: U nesigurnom svijetu obilježenom ekonomskim i političkim previranjima, kultovi nude osjećaj sigurnosti kroz jasnu hijerarhiju, stroga pravila i karizmatično vodstvo.
- d) Izolacija i usamljenost: Mladi ljudi se mogu osjećati izoliranima i usamljenima u masovnome društvu. Kultovi nude intimnu i zatvorenu zajednicu s osjećajem pripadnosti i doprinosa.
- e) Potreba za pripadnošću i doprinosom: Želja za pripadnošću i doprinosom većoj grupi može biti snažan motivator. Kultovi nude osjećaj zajedničke misije i svrhe te često daju članovima zadatke i odgovornosti (Enroth, 1977, 149-151)

Iz svega ovoga postavlja se pitanje na koji način i kojim sredstvima pomoći mladima i njihovim roditeljima. Odgovor na ovo pitanje je vrlo individualan i ovisi o specifičnim situacijama. Nažalost naivna miroljubivost nije rješenje. Većina kultova ili novih religijskih pokreta narušava osobnost i slobodu, što lako može dovesti do raspada obitelji i društva. Za pomoć je potrebno puno vremena i strpljenja. Roditelji u tom procesu igraju možda i najvažniju ulogu. Trebaju biti spremni na kompromis i kroz razgovor s djecom naučiti prepoznati misli svoje djece koje su uglavnom nesvesne ili skrivene (Nikić, 1998, 122).

U takvim slučajevima roditelji preuzimaju ulogu prijatelja, psihologa, učitelja, vršnjaka. Potrebno je pronaći savršen balans između autoriteta i podrške, dobre namjere i zabrinutosti. Čini se da je to jedini način da se ponovno približile svojoj djeci. Na taj im način daju na znanje da razumiju da uključivanje u neku sektu ili pokret uglavnom ne proizlazi iz želje za pronalaženjem nove ili drugačije religije već otpor prema svakodnevnim situacija i odnosu s njima, ali i društvom.

Za roditelje je važno razumjeti nekoliko idućih činjenica koje samim time treba i primijeniti:

1. Održavanje kontakta i zdravog odnosa temeljenog na prihvaćanju i dijalogu. Važno je staviti naglasak na pokazivanje ljudskosti i topline, a udaljiti se od kritika prema sektu ili pokretu, kako bi se ogradili od rasprave.
2. Aktivno slušanje i razumijevanje. Mladi u sektu ne ulaze bez razloga. Često je razlog pronalazak društva koje pažljivo sluša.
3. Prihvaćanje nove situacije. Ovaj korak je iznimno važan, kako bi djetetu dali do znanja da se njegov postupak ne opravdava, ali se shvaća situacija i iskazuje briga oko negativnih posljedica koje ona donosi.
4. Dijeljenje vlastitih iskustava. Na ovaj se način djetetu može pokazati da je moguće doživjeti autentično iskustvo Boga izvan sekte ili kulta (Nikić, 1998, 123).

Integracija u društvo nakon izlaska iz sekte ili novoga religijskoga pokreta je dug i mukotrpan proces, kako za bivšega člana tako i za pripadnike njegove obitelji i prijatelje. Osobu koja izađe iz takve sljedbe treba prihvatiti s ljubavlju, strpljenjem, bez osuda i pretpostavki. Osoba koja je dugo vremena bila u totalitarnoj sektu nastavit će se ponašati i razmišljati na sličan način kao i prije. Ako su bivši sljedbenici bili izloženi tehnikama psihološkoga uvjetovanja, kao što su psihičko nasilje i manipulativno uvjeravanje potrebna im je stručna psihološka pomoć, tzv. "deprogramiranje", o kojem će više govora biti u sljedećem poglavlju (Nikić, 1998, 123).

3. PSIHOLOŠKE DIMENZIJE NOVIH RELIGIJSKIH POKRETA

3.1. *Kriteriji vodstva*

Treće poglavlje započinje analizom psiholoških dimenzija i uloge vođe kulta uz navođenje konkretnih primjera. Pokreti kultova nastaju kao proširenje karizme i učenja vođe. To uključuje sljedbenike, organizaciju, formalne doktrine i sveti tekst. Veličina i božanstvenost vođe koji je centralna figura prenose se na pokret dajući članovima osjećaj duhovne posebnosti i misije.

Vođe kultove i novih religijskih pokreta smatrani su kao autoritativne ličnosti koje obilježava čvrsta želja za vodstvom, moći i prividnim spasenjem. Također, u većini novih religijskih pokreta i kultova rad sljedbenika je vrlo naglašen, ali je očito da taj rad nije plaćen ili je popraćen minimalnom naknadom, što ukazuje i na iskorištavanje radne snage u vlastitu korist od strane vođa. U svjetovnome pogledu mogli bi ih usporediti sa zlostavljačima u osnovnoj ili srednjoj školi koji, radi svojih nesigurnosti, vrše nasilje nad slabijima. U slučaju novih religijskih pokreta, ti slabiji su mlađe populacije u teškim životnim i egzistencijalnim situacijama te mnogi koji sigurnost traže baš u autoritativnoj osobi koja nudi razna obećanja.

Za takve manipulativne ličnosti, kultovi i novi religijski pokreti su savršeno okruženi; simbioza sadističkih i mazohističkih osobnosti (Andres; Lane, 1988, 18).

Većina bi znanstvenika istaknula manjak religioznosti u vođama kultova i novih religijskih pokreta. To je pogotovo evidentno ako se fokusiramo isključivo na istinsku brigu za dobrobit pojedinca. Njihovi postupci opovrgavaju fasadu duhovnosti koju si sami postavljaju jer su zaslužni za gubitak mladih perspektivnih ljudi, djece, roditelja, što je očiti gubitak za društvo. Postoje brojni dokazi o iskorištavanju sljedbenika na korištenje prijevernih i moralno upitnih sredstava za prikupljanje novih članova, dok vođe uživaju u svojoj moći nad njima. Takav odnos možemo klasificirati kao moralnu degradaciju jer obraćenje sljedbenika individualce košta njihove slobode i osjećaja osobnoga identiteta. Vidljivo je, kao i u svim drugim oblicima vodstva, da autoritativni vođe rijetko kada otkrivaju svoje iskrene motive ili uopće priznaju krivicu, makar bili očiti. Putem manipulacije sljedbenika vrlo ih je lako natjerati na pusto vjerovanje u iskrenost svojih vođa jer su njihove vrijednosti samo krinka koja pokriva želju za dominacijom nad većinom (Andres; Lane, 1988, 18).

Ključni proces za održavanje apsolutne poslušnosti i dugoročnog doprinosa članova kultu je indoktrinacija. Pitanje je je li moguće opstanak kulta bez upotrebe kontrole uma i sličnih metoda.

To pitanje za sobom vuče niz potpitanja. Organizacije drugačijega opusa, bile vjerske ili ne, uspijevaju egzistirati bez takvih destruktivnih metoda pa zašto ne bi i kultovi. Ako mogu, zašto se i dalje ne udaljavaju od istih već je prilično očekivano da se njima koriste. Kada bi kultovi mogli egzistirati bez metoda indoktrinacije, bi li ostali prijetnja ili bi postali bezopasni kao velike religije iz kojih većinski potiču? (Andres; Lane, 1988, 19).

Moguće je da bi mnogi kultovi preživjeli bez tehnika kontrole uma, ali u znatno manjem obimu. Njihova privlačnost bi ostala, ali bi izgubili moć zadržavanja članova. To također povlači i činjenicu da bi stopa odustajanja bila znatno viša. Ako članovi nisu podvrgnuti manipulaciji tijekom indoktrinacije, neskladi između kulturnih vjerovanja i stvarnoga svijeta, vođa i doktrina bi na kraju mnoge članove vratili u svakodnevni život izvan kulta (Andres; Lane, 1988, 19).

Za početak, vrlo je važno naglasiti da većina vođa nama znanih kultova ili novih religijskih pokreta izvještava o čudesnim i mističnim iskustvima koja su ih usmjerila prema vjerskom vodstvu. Ove priče postaju dio legende koja ih okružuje i značajno doprinose njihovoj karizmi. Današnji pripadnici kulta često su skloni okultnim i mističnim vjerovanjima, a mnogi sami prijavljuju vizije ili druga nadnaravna iskustva. Stoga su posebno skloni idealiziranju mističnih iskustava svojih vođa (Galanter, 1989, 148).

Izdvajamo iskustva dvojice vođa različitih kultova.

Prvi od njih je Reverend Moon, vođa *Crkve ujedinjenja*. Prema njegovim tvrdnjama, Isus ga je posjetio kada je imao 16 godina i rekao mu da je izabran kako bi dovršio Kristovu misiju. Njegova su istraživanja i molitva trajali godinama, tako da je tek dvadeste godina od prve vizije, započeo svoju javnu vjersku misiju. Sve istine koje je otkrio zapisane su u svetu knjigu *Crkve ujedinjenja*. Njegovi su sljedbenici, kao i on sam, bili uvjereni da je Moon stvarno Mesija te mu se pripisivala božanska intuicija, pogotovo u mogućnosti spajanja bračnih parova. Vizije su Moona u jednom trenutku dovele i pred sud, gdje se svjetovni narod borio protiv njega u slučaju prisile mladih članova na prikupljanje sredstava na ulici i prisile na rad, točnije ropstva. Branio se, pod prisegom, istinitošću svojih vizija, u kojima ga je u potpunosti podržavao odvjetnik.

Drugi primjer je Satya Sai Baba, vođa velike i kontroverzne indijske sekte zvane *Satya Sai Baba pokret*. Ovaj indijski guru poznat je po svjedočanstvu da ga je ugrizao škorpion kada mu je bilo 14 godina te je od tada reinkarnacija legendarnoga indijskoga sveca, Sai Babe iz Shirdija i konačno hinduističkog boga Krišne. Nakon ugriza doživio je potpunu promjenu osobnosti i usprkos trudu okoline, obitelji i religijske zajednice, koja je pokušala na razne načine pomoći mladom Satyi, on je bio ustrajan u svom proročanstvu. Također je koristio čuda kao što su materijalizacija svetoga pepela i navodna sposobnost da bude na dva mjesta u isto vrijeme, kako bi učvrstio svoj identitet i moć. Satya je preminuo 2011. godine, a njegova se legenda i lik štuje i danas u više dijelova svijeta (Galanter, 1989, 148-149).

Pitanja koja se ovdje postavljaju su uglavnom fokusirana na razlikovanje između istine i poremećaja ili psihoze. Lažu li vođe? Koliko se autentičnim mogu smatrati njihove vizije i svjedočanstva? Odgovore je teško pronaći. "Svjetovni ljudi" ili pripadnici bilo koje druge religije ili pokreta, vjerojatno će reći da su njihova vjerska iskustva bazirana na lažima. No, za sljedbenike ovih, ali i drugih kultova ili novih religijskih pokreta, sve što njihovi vođe kažu i naučavaju je istina. Sljedbenici pronalaze sličnost sebi u vođi, kao da traže bijeg od svojega ja, a to postižu prihvaćanjem misli i nauka nekoga drugoga.

Razlozi privlačnosti prema takvim autoritativnim i karizmatičkim vođama mogu se povezati s mišlju članova da u kontaktu s vođom stvaraju izravan odnos s božjim predstavnikom. To svakako može biti privlačno bilo kome tko gaji potrebu za vodstvom, ljubavlju, brigom, pripadnošću, samopoštovanjem. Jačanje toga samopoštovanja može se dogoditi kroz "zrcaljenje" od strane vođe, odobravanje ili "stapanje" s idealiziranom figurom (Galanter, 1989, 150-151).

Za psihotične vođe sljedbenici pružaju više od obožavanja i poslušnosti. Edith Jacobson, njemačka psihoanalitičarka iz 70-ih, tvrdi da takvi vođe koriste "projektivnu identifikaciju" kako bi se nosili sa vlastitim unutarnjim sukobima. Oni projiciraju svoje negativne osjećaje i impulse na sljedbenike, a zatim pokušavaju kontrolirati sljedbenike kako bi se osjećali bolje i ispunjenije (Galanter, 157, 1989).

Galanter, autor priručnika *Cults and consequences*, navodi usporedbu Jima Jonesa, vođe *Hrama Naroda*, i Jeffa, američkoga gurua čiji je pokret potekao direktno od učenja Sai Babe. Jeff je

pokušao riješiti svoju ambivalentnost prema Sai Babi prepuštajući se projekciji Sai Babe u obliku "duha". Kako je to postalo neuspješno, pokušao je kontrolirati sljedbenike da bi se osjećao bolje. Čak ih je i fizički zlostavljao. Njegov unutarnji govor otkriva njegove borbe sa vizijama i demonskim entitetima, za koje je tvrdio da ga mame i opsjedaju. Jim se s druge strane borio s drugačijim brigama. Živio je u strahu od napuštanja, tako da je svoje sljedbenike pokušao zadržati na brojne načine, a najgori od njih bile su takozvane "bijeće noći", koje su bile probe za masovna samoubojstva. Iako je Jeff pokazivao znakove psihotičnoga ponašanja, zanimljivo je da je značajan broj sljedbenika ostao lojalan njegovom kultu čak i nakon što je Jeff izgubio kontrolu i napustio vodstvo. To sugerira da su neki sljedbenici možda bili privrženi zajednici ili ideologiji kulta, a ne samo ličnosti vođe (Galanter, 1989, 157-160).

Zaključno, opravdano je istaknuti da je odnos između psihotičnih vođa kultova i njihovih sljedbenika iznimno kompleksan. Sljedbenike privlače obećanja i jednostavna rješenja, dok ih vođe koriste za emocionalnu regulaciju i kontrolu. Iako oba slučaja pokazuju potrebu vođe za kontrolom, razlike u metodama otkrivaju spektar psihopatologije kod vođa kultova.

Više o psihološkim obilježjima samih članova novih religijskih pokreta ili u sadržaju koji slijedi.

3.2. Pojedinaac u središtu kultova i novih religijskih pokreta

3.2.1. Psihološki aspekti konverzije

U ranijim poglavljima spomenute su teme ulaska u kult, obilježja osobnosti potencijalnih članova i etabliranih članova. U nastavku se prikazuju i razrađuju psihološki aspekti članstva u kultu ili novom religijskom pokretu.

Za početak, važno je objasniti pojam kultskog procesa koji se odnosi na traženje i obraćenje na novu religiju. Često je motiviran osobnim krizama, tjeskobom, strahom i željom za ispunjenjem i smislom. Članovi traže sustav prihvaćenosti koji bi im objasnio njihovo stanje i omogućio mir te okvir prakse u kojem bi izrazili svoje novo ja. Vjera, praksa i novi životni stil u kultovima i novim religijskim pokretima nude sveobuhvatan okvir za integraciju svih aspekata života.

Ranije su navedeni profili ljudi koji ulaze u takve religijske pokrete ili kultove, ali za potrebe daljnje razrade kratko ih se ponavlja. Motivacija za pridruživanje dolazi od osobnih kriza; što uključuje oporavak od ovisnosti, trauma, egzistencijalna kriza, tjeskobe i straha, želje za ispunjenjem i smislom, idealizacije vođe i/ili ideologije.

Članovi kultova i novih religijskih pokreta često iskazuju neprijateljstvo prema psihološkoj analizi vlastitih iskustava i vjerovanja, opirući im se. Taj se otpor objašnjava u više točaka:

- a) Strah od gubitka kontrole jer psihološka analiza može ugroziti uvjerenja i osjećaj sigurnosti koje kultovi i pokreti nude.
- b) Osjećaj stigmatizacije, što članove često navodi na razmišljanje da će ih se u "normalnom" svijetu gledati drugačijim očima te da će radi svojih vjerovanja biti istaknuti kao psihički bolesnici.
- c) Zaštita ideologije jer psihološka analiza može dovesti u pitanje dogme i ideologiju kulta, što prijete raspadom zajednice (Hexam; Poewe, 95-98, 1986).

3.2.2. Sindrom zavođenja i "ispiranje mozga"

Svaka osoba koja prolazi kroz krizu identiteta ili ozbiljno traži duhovno ispunjenje teoretski je osjetljiva na privlačnost kultova, no neki su ljudi ipak ranjiviji od drugih. Na temelju dokaza iz iskustava bivših članova, jasno je da su osobe koje su nedavno prošle kroz bolna iskustva ili su u stanju tjeskobe, stresa ili neizvjesnosti znatno podložnije ulasku u kultove.

Uznemirujuća činjenica je da mladi ljudi, koji nemaju povijest mentalnih problema i koji su inače zdravi, nakon ulaska u kultove i slične zajednice, trpe destruktivan utjecaj vrlo stvarnog i zastrašujućeg oblika kontrole misli ili ispiranja mozga koji pokorava volju i guši neovisno mišljenje. Postoji mnogo kliničkih dokaza iz različitih bihevioralnih znanosti o postojanju sindroma zavođenja i mentalne subverzije kod obraćenika kulta. Ovo je pitanje od velike ljudske i profesionalne važnosti.

U mnogim aspektima, ovaj fenomen predstavljao je relativno nepoznato područje znanosti, u razdoblju 70-ih godina prošlog stoljeća, kada je koncentracija kultova i novih religijskih pokreta rapidno rasla.

Sindrom zavođenja možemo povezati s kontrolom uma ili takozvanim "ispiranjem mozga". Pojam "ispiranje mozga" donekle je neprecizan i često se različito tumači i primjenjuje. Ipak, redovito se pojavljuje u znanstvenoj literaturi zajedno s pojmovima poput "kontrola misli", "kontrola uma", "psihološka otmica" i "prisilno uvjeravanje". Ovaj termin postao je poznat

tijekom Korejskoga rata, kada su američki ratni zarobljenici bili podvrgnuti psihološkim i fizičkim metodama manipulacije uma. Kasnije su objavljene brojne studije temeljene na iskustvima ratnih zarobljenika. Na vrhuncu aktualnosti ove teme znanstvenici i novinari dovodili su u pitanje tvrdnju o ispiranju mozga, ali većina njih zaključila je da se ona stvarno odvija u kultovima i novim religijskim pokretima te da su posljedice tragične. Mnogi su svjedočili, a kasnije i zabilježili u vlastitim istraživanjima da se tehnike prisilnoga uvjeravanja i reforme mišljenja učinkovito primjenjuju na naivne, neinformirane subjekte, s katastrofalnim zdravstvenim posljedicama. Također je istaknuto da te metode predstavljaju ozbiljnu prijetnju čak i fizičkom zdravlju (Enroth, 1977, 157).

U kombinaciji s grupnim silama i procesima, psihološki uvjerljive tehnike i dinamika duhovnoga zavođenja navode mlade sljedbenike, koji se pridružuju kultovima i sličnim pokretima, da lakše i što efikasnije prihvate ideje, stavove i ponašanja koja su im do toga trenutka bila strana.

Važno je istaknuti da ovdje govorimo o izrazito visoko emotivnom i složenom fenomenu. Naravno da postoje određene varijacije među različitim kultovima ili novim religijskim pokretima, kao što postoje razlike između bilo koje grupe različitoga mišljenja, ali ipak, temeljeno na postojećim podacima, postoji standardni obrazac u iskustvima bivših članova, bez obzira na koju se grupu referira. Izvori koji potvrđuju činjenično postojanje obrazaca jesu roditelji, braća i sestre koji nisu uključeni u navedene grupe i pokrete, novinari, svećenici i mnogi drugi stručnjaci. Svi oni ukazuju na specifična ponašanja, razmišljanja i stavove o kojima će dalje biti govora (Enroth, 1977, 157).

Transformacija osobnosti i misaonih obrazaca unutar kultova predstavlja zavodljiv proces koji obuhvaća pojedince već predodređene na osjetljivost. Ključni element u tom procesu su upotreba sofisticiranih tehnika regrutiranja potencijalnih članova. Ciljana skupine kultova jesu osobe koje karakterizira usamljenost, zbunjenost, idealizam i potraga za smislom. Kultisti posjeduju izvanrednu sposobnost prepoznavanja takvih pojedinaca unutar mnoštva; kao da intuitivno osjećaju one koji su spremni za pridruživanje. Često se koriste prijevarnim metodama kako bi privukli mlade ljude. Primjerice, članovi *Crkve ujedinjenja*, Moonovi svjedoci, odlučno

su poricali bilo kakvu povezanost s korejskim evanđelistom tijekom početnih kontakata s regrutima (Enroth, 1977, 157).

U ovom kontekstu transformaciju osobnosti može se promatrati kao dijalektički proces, odnosno proces u kojem individualni identitet osobe dolazi u sukob s kolektivnom doktrinom kulta, što rezultira stvaranjem novoga identiteta oblikovanoga prema učenjima kulta. Ovaj proces zavodljivosti temelji se na ranjivostima pojedinca, koje kult koristi kroz manipulativne strategije te na taj način objedinjuje osobne težnje unutar okvira kultne strukture.

Postojeći članovi kulta koriste privid zajedništva kako bi na taj način uspostavili psihološku dominaciju, oblikujući samoprihvatanje pojedinca kao i njegovu percepciju stvarnosti. Baš iz toga razloga, regrutiranje unutar kultova nije samo čin privlačenja novih članova, već i proces rekonstrukcije identiteta kroz nauku kultne ideologije. To je transformacija koja, kroz kombinaciju zavodljivih obećanja i manipulativnih praksi, oblikuje novi način postojanja za pojedinca, integriranoga unutar kultne zajednice.

Ovaj intenzivni proces vodi pojedince, koji su pod pritiskom i podložni utjecajima, do stanja sužene pozornosti, pogotovo jer postupno gube svoje uobičajene prvotne okvire i mogućnost sna. S vremenom, gube kontrolu nad vlastitim umom i postupcima, prepuštajući se grupi ili pojedincima koji imaju izravan kontakt s njima. Članovi ekstremističkih kultova doživljavaju i dramatičnu promjenu svjetonazora. Od strane vođa i etabliranih članova uloženi su brojni naponi da se promijeni njihovo prethodno poimanje svijeta, stvarnosti te ciljeva i svrhe ljudskog života (Enroth, 1977, 161).

Benjamin Zablocki, u svojoj studiji o komuni Bruderhof pod nazivom *Radosna zajednica*, naglašava koliko je teško utjecati na promjenu nečijega svjetonazora. Promjena svjetonazora je moguća, ali rijetka i teška, i može se dogoditi u kontekstu religijskoga obraćenja ili psihoanalize. Oba procesa su dobrovoljna. Nasuprot tome, klasična reforma mišljenja je nehotična metoda mijenjanja čovjekova pogleda na svijet (Enroth, 1977, 161).

Prema Liftonovoj analizi reforme mišljenja, ova promjena svjetonazora postiže se kroz proces resocijalizacije pri čemu je identitet pojedinca uvelike oslabljen, ponekad i uništen. Osoba je

lišena svoje osobne imovine, a u nekim grupama čak i odjeća postaje zajednička imovina. Često se mijenjaju individualni stil odijevanja i izgled kako bi se uskladili sa zahtjevima grupe. Ovo je dramatično ilustrirano u pokretu *Hare Krišna*, gdje novi inicirani članovi potpuno napuštaju svoj osobni i društveni identitet te poprimaju sva obilježja grupe (Enroth, 1977, 161).

Kultist je odvojen od svoje prošlosti. Neophodno je da se odrekne i odbaci svoja prethodna druženja i odnose. Sve veze s obitelji, prijateljima i društvenom zajednicom su prekinute. Prošlost se mora zaboraviti, a stvarnost postaje sadašnjost. Nastavno na *Hare Krišna* kult, jedan profesor ističe: »Promjene su tako duboke da većina bhakta uopće ne želi govoriti o svojim prošlim životima, a prosječni bhakta mora biti prisiljen otkriti bilo kakve činjenice iz svog bivšeg života« (Enroth, 1977, 162).

Bivši član pokreta *Djece Božje* ispričao je događaj koji pokazuje koliko se osuđuje čak i spominjanje prošlosti: »Jednom sam putovao s bratom u Kaliforniju i primijetio sam snijeg na planinama. Rekao sam: 'Tako je lijepo, podsjeća me na vrijeme kada sam skijao.' Oni su me ukorili što sam uopće spomenuo nešto što sam radio prije nego što sam postao član Djece Božje« (Enroth, 1977, 162).

Roditelji su, prirodno, među prvima koji primjećuju drastične promjene u ponašanju i stavu nakon što se njihova djeca pridruže kultu. Njihovo svjedočanstvo o karakterističnoj promjeni identiteta i odbacivanju prošlosti dočarano je tužnom i bolnom spoznajom da su i oni sami potisnuti u prošlost. Jedan roditelj govori:

»Teško je povjerovati u radikalnu promjenu u ponašanju i osobnosti našega sina otkako se pridružio ovoj grupi; on je potpuno druga osoba, dehumaniziran i poput zombija. Napustio je cijeli svoj prošli život; nema interesa za bivše prijatelje, niti za bilo koga iz svoje obitelji. Njegovi pozivi i pisma su vrlo rijetki, unatoč brojnim pokušajima da s njim komuniciramo. Kada razgovaramo s njim, to nikada nije na osobnoj razini; to je uvijek propovijedanje. Bilo je teških bolesti u našoj užoj obitelji, ali njegovi su odgovori bili negativni, potpuno lišeni emocija« (Enroth, 1977, 162).

Kultisti ne samo da tvrde da su pronašli novu, duhovnu, obitelj, već često odaberu i poprime i novo ime. Neki promatrači sugeriraju da korištenje biblijskih imena pomaže u izbjegavanju otkrivanja od strane roditelja i službenika za provođenje zakona. Za potrebe ovoga rada važnija

je činjenica da stjecanje novog imena pojačava čin prekida svih veza, obiteljskih i kulturnih (Enroth, 1977, 163).

Mnogi roditelji i prijatelji članova kulta također su primijetili promjene u glasu, držanju, manirima, pa čak i rukopisu. Ne samo da roditelji mogu primijetiti promjenu u osobnosti i svjetonazoru kroz pisma primljena od strane sina ili kćeri, koji su članovi kulta ili nekog novog religijskog pokreta, nego neki izvještavaju da se rukopis mijenja, što obično znači da postaje manji i nalik dječjem. Pravopisne pogreške se povećavaju, a vokabular postaje stiliziran, odražavajući retoriku grupe i transformaciju razmišljanja osobe.

Ovo bogatstvo jezika ono je što roditeljima iznenada nedostaje kada prvi put vide svoju djecu s reformiranim mišljenjem. Prepoznaju i ispravno identificiraju zabrinjavajuće, iznenadne, neprihvatljive promjene u stilu jezika i odnosa, kao i sužavanje i stanjivanje misaonih procesa. Nekada bistri kreativci, postali su nesposobni za korištenje ironije ili metafore i govore manjim, pažljivo suženim rječnikom prožetim novim, bizarnijim svjetonazorima. Također se čini da imaju velikih poteškoća s korištenjem apstrakcija u svom govoru ili argumentima (Enroth, 1977, 164).

Postoje brojni dokazi da manipulacije kakve prakticiraju kultovi oštećuje procese logičnoga zaključivanja i mijenja obrasce međuljudskih odnosa. U nekim ekstremnim slučajevima, pojedinci su doživjeli gubitak osnovnih vještina poput čitanja i jednostavne aritmetike. To je najočitiije u skupinama koje službeno omalovažavaju um. Napad na obraćenikov prijašnji identitet i njegovo naknadno preuzimanje potpuno novoga identiteta ponekad uključuje obrazac regresije osobnosti. To je posebno slučaj u *Crkvi ujedinjenja*, gdje roditelji i drugi promatrači često izvještavaju da su se obraćenici vratili na razinu rane tinejdžerske ovisnosti. U osobi se potiče djetinjasto ego stanje, a čini se da se zdrava nevinost rane adolescencije podržava kao ideal. Ipak, nejasno je potiče li se ovaj djetinji status namjerno i projektira li ga vodstvo kako bi se osigurala trajna ovisnost o grupi (Enroth, 1977, 164).

U ovom bi se za primjer mogla navesti biblijska napomena da je potrebno postati poput maloga djeteta kako bi se ušlo u kraljevstvo nebesko, iako se kulturna uporaba Svetoga pisma može koristiti i za opravdanje brojnih grijeha.

Zaključno, sindrom zavodjenja i kontrola uma u religijskim kultovima, smatrani su opasnim i nezanemarivim metodama, koje mogu dovesti do ozbiljnih psihičkih posljedica. Kritičari koncepta ispiranja mozga često ističu da je ovaj pojam previše pojednostavljen i da ne uzima u obzir kompleksnost ljudskoga ponašanja i slobodne volje. Također, s druge strane, neki argumentiraju da se ovi pojmovi koriste za demonizaciju vjerskih manjina i legitimnih duhovnih praksi. U religijskim kultovima ovi fenomeni predstavljaju važnu i kontroverznu temu, koja zahtijeva daljnje istraživanje i razumijevanje. Ključno joj je pristupiti s kritičkom i otvorenom perspektivom, uzimajući u obzir razne dimenzije i implikacije koje ovi fenomeni nose za pojedince i društvo u cjelini.

3.2.3. Promjena savjesti

Ljudi postaju podložniji društvenom utjecaju kada im se poremeti emocionalna ravnoteža, kada su potaknuti da misle i osjećaju drugačije nego inače. Takve promjene u subjektivnom iskustvu ili svijesti, mogu narušiti psihološki okvir pojedinca, što rezultira gubitkom uobičajenih unutarnjih smjernica. To može stvoriti osjećaj tajanstvenosti ili percepciju da nama upravljaju sile izvan vlastite kontrole. Samim time, možemo biti skloni prihvatiti neobična objašnjenja naših iskustava i usvojiti nove stavove koji proizlaze iz tih objašnjenja. U tom kontekstu, izmijenjena svijest može pomoći u oblikovanju stavova članova karizmatičnih grupa.

Alteracija savjesti odnosi se na promjene u načinu na koji pojedinac doživljava sebe, svijet oko sebe i svoje mentalne procese. Ona obuhvaća stanja poput sna, hipnoze, meditacije, mističnih iskustava, psihoze kao i stanja inducirana drogama. Filozofski gledano, alteracija savjesti postavlja pitanja o prirodi i granicama ljudskoga iskustva i spoznaje. Ova stanja mogu izazvati promjene u percepciji vremena, prostora, identiteta i realnosti. Primjerice, tijekom meditacije ili mističnoga iskustva, pojedinac može doživjeti osjećaj jedinstva sa svemirom, što može dovesti do redefiniranja samospoznaje i savjesti.

Pitanje koje se nameće nakon gore navedenih definicija jest koji su specifični aspekti percepcije izmijenjeni u ovim stanjima svijesti. Svijest možemo doživjeti ili zamisliti kao višedimenzionalni prostor pri čemu svaka dimenzija predstavlja određeni aspekt percepcije ili osjeta. Različita izmijenjena stanja svijesti definiramo u skladu s promjenama u tim

dimenzijama. U okviru karizmatičnih skupina, razmatramo dimenzije poput osjećaja vremena, osobna identiteta i vizualne percepcije. Svaka od tih dimenzija pridonosi cjelokupnom stanju svijesti osobe, omogućujući nam da odredimo i prepoznamo sličnosti i razlike između različitih izmijenjenih stanja (Galanter, 1989, 68).

Svijest i njezine promjene ukorijenjene su u fiziologiji, što znači da stanja koja subjektivno doživljavamo kao slična često imaju slična fiziološka obilježja. Na primjer, EEG studije iskusnih praktikanata Transcendentalne meditacije, otkrivaju povećanu aktivnost alfa valova tijekom meditacije. Ovo umirujuće stanje može se usporediti s onim koje se doživljava tijekom trovanja marihuanom kada su ljudi u opuštenom stanju bez vanjskih smetnji, gdje je EEG također karakteriziran alfa valovima veće amplitude. Slična aktivnost alfa valova može se postići i treningom biofeedbacka (Galanter, 1989, 68).

Činjenica da se izmijenjena stanja mogu zamijeniti jedno drugim upućuje na njihove sličnosti. Na primjer, mnogi pripadnici novih religijskih pokreta prelaze s droga na meditaciju kako bi postigli slične mentalne učinke. Članovi *Divine Light*, koji su prethodno imali ozbiljnih problema s drogama i često su doživljavali promijenjenu svijest zbog upotrebe droga, češće će prakticirati meditaciju nakon što su se pridružili sektu, za razliku od onih koji nisu intenzivno koristili droge. Ovaj prijelaz između različitih sredstava za postizanje izmijenjene svijesti sugerira urođenu povezanost između tih subjektivnih stanja. Također, pokazuje da se ta stanja mogu inducirati različitim metodama, potvrđujući međusobnu povezanost različitih iskustava izmijenjene svijesti (Galanter, 1989, 68).

Na primjeru novoga religijskog pokreta zvanog *Misija božanskoga svjetla* ističe se alteraciju svijesti putem meditacije. Istraživanjem grupe analiza podataka je pokazala široko rasprostranjenu promjenu subjektivnih i osjetilnih stanja prilikom meditacije, ali važan je i sam način prakticiranja meditacije. Članovi su odvojili vrijeme za meditaciju, a prakticirali su je dok su bili uključeni i u razne dnevne aktivnosti, kao što im je sugerirao njihov vođa (Galanter, 1989, 68-69).

Relevantnost izmijenjenih stanja svijesti za sudjelovanje u karizmatičkim grupama može se razumjeti kroz način na koji članovi tih grupa pripisuju značenje svojim svakodnevnim

iskustvima. Kada osoba doživi uvjerljivu promjenu u svom subjektivnom stanju, bilo zbog upotrebe droga ili zbog novoga društvenoga konteksta, postaje otvorenija za prihvaćanje novih značenja tih iskustava. Ovo se posebno odnosi na izmijenjenu svijest povezanu s meditacijom koja destabilizira stare stavove i priprema člana da prihvati uvjerenja grupe. Meditacija tako pomaže u održavanju kohezivnosti grupe i jača prihvaćanje grupe od strane članova (Galanter, 1989, 69).

Na primjeru jednoga od članova, meditacija je bila ključni faktor i za samo pridruživanje karizmatičkoj grupi. Članovi religijskoga pokreta zvanog *Divine Light*, upitani o svojim iskustvima izmijenjene svijesti, često odgovaraju da su ta iskustva bila prisutna već tijekom obraćanja, iako je njihova izloženost grupi tada bila minimalna. Većina ih je izjavila da su tijekom tog razdoblja vidjeli nešto posebno što nitko drugi nije mogao vidjeti i čuli nešto posebno što nitko drugi nije mogao čuti. Takva iskustva vjerojatno su ih učinila osjetljivijima na utjecaj grupe (Galanter, 1989, 69).

Tijekom dugotrajnoga članstva, meditacija je također igrala važnu ulogu u održavanju angažmana i poslušnosti članova. Analiza je pokazala da je duže vrijeme provedeno u meditaciji povezano sa smanjenjem neurotičnoga stresa. Ova povezanost sugerira da emocionalni odgovor na meditaciju djeluje kao pojačanje za njezin nastavak. Što su članovi više meditirali, općenito su se bolje osjećali, koristeći meditaciju za ublažavanje nevolja i nezadovoljstva. Ovo smirujuće svojstvo meditacije djelovalo je kao pojačanje i pomoglo je učvrstiti privrženost sekti, stvarajući učinak ovisnosti (Galanter, 1989, 70).

Promijenjena svijest izazvana drogom također igra značajnu ulogu. Psihoaktivne droge poput marihuane, kokaina, heroina i alkohola snažno utječu na percepciju, mišljenje i osjećaje, oblikujući tako društveno ponašanje i strukturu. Konzumacija psihoaktivnih droga često je dio rituala i prihvaćenoga ponašanja unutar društva, koji pridonose stabilnosti društvene strukture. Alkohol, na primjer, je toliko povezan s normama prihvaćenoga društvenog ponašanja da je nažalost teško mijenjati te običaje (Galanter, 1989, 71).

Međukulturalna istraživanja pokazala su da psihoaktivne droge pomažu integraciji članova društva u obrasce društvene ugode. Ovo je uočeno u različitim društvenim sredinama i

povijesnim razdobljima, od primitivnih do složenih kultura. U kulturama predindustrijskoga društva, gdje postoji ritualna uporaba psihoaktivnih biljaka; zlouporaba droga je rijetka, a njihova upotreba gotovo uvijek ima društveno prihvatljiv cilj, poput kontakta s nadnaravnim. Čak i u 19. stoljeću u Sjedinjenim Američkim Državama, opijati su se koristili na veliko, u obliku tinktura te su bili prihvaćeni kao dio standardnog popisa lijekova (Galanter, 1989, 71).

Korištenje supstanci koje mijenjaju svijest značajnu ulogu imale se u oblikovanju vrijednosti kontrakture 60-ih godina prošloga stoljeća i to zahvaljujući njihovoj sposobnosti transformacije subjektivnoga stanja pojedinca i poticaja na usvajanje novoga pogleda na svijet. Psihodelični pokret, kojemu su pridonijeli marihuana i supstance poput LSD-a, psilocibina i meskalina, približio se definiciji novoga religijskoga pokreta. Sudionici ovog pokreta postigli su visok stupanj društvene kohezije, zajedničke ideologije i uvjerenja, te su doživjeli značajne promjene u osobnim vrijednostima (Galanter, 1989, 71).

Neki od onih koji su eksperimentirali s LSD-om pokušali su stvoriti nove perspektive ukorijenjene u pretpostavljenoj vrijednosti samospoznaje nametnute izmijenjenim stanjima svijesti. Ovi su pokušaji vrijedni proučavanja jer ilustriraju nepotpun razvoj potencijalnoga novoga religijskoga pokreta, temeljenog na upotrebi droga za promjenu svijesti. Najpoznatiji primjer je Timothy Leary, koji je započeo s istraživanjem LSD-a u kontekstu psihološkoga laboratorija. Leary je bio izložen LSD-u tijekom svojih istraživanja psihotomimetičkih učinaka. Njegov moto, "Uključi se, uključi se, odustani," postao je uzrečica za kontrakulturu, ali je u osnovi predstavljao negaciju tradicionalnih vrijednosti. Njegovi pokušaji da uspostavi transcendentniji pokret, nalik religijskom, *Ligu za duhovnu demokraciju* (LSD), nisu bili dovoljno atraktivni da privuku mlade. Iako je bio učinkovit govornik, interes za njegov pokret je brzo nestao, a uporaba droga srećom nije postala temelj nova religijskoga pokreta (Galanter, 1989, 72).

Ovaj pristup bio je vrlo zanimljiv, no kršćanski se misticizam tradicionalno povezuje s uskraćivanjem tjelesnih užitaka, dok se uporaba psihodelika unutar kontrakture povezivala s hedonizmom i pobunom protiv tradicionalnih vrijednosti. Ova kontradikcija napravila je kombinaciju tih dviju perspektiva malo vjerojatnom. S druge strane, neki su pokušali oživjeti

vjerske vrijednosti koristeći droge, ali su se više oslanjali na istočnjačke religije nego na zapadnjačke. Istočnjačka duhovnost tradicionalno nije povezana s psihodeličnim drogama, ali je nedostatak poznavanja tih tradicija omogućio mladima da povežu iskustva s drogom sa svojom tada novootkrivenom praksom meditacije. Mnogi od njih, u prošlom su stoljeću, prirodno prešli s izmijenjene svijesti povezane s drogom na izmijenjena stanja povezana s meditacijom unutar istočnjačkih karizmatičnih sekti ili pokreta (Galanter, 1989, 72).

U nekim je istočnjačkim novim religijskim pokretima, ili kako ih autori često nazivaju "karizmatičkim sektama" dokumentirano da je korištenje konkretno LSD-a bio relativni uvjet ili poriv za ulazak u jednu od takvih skupina. Korištenje droge, u karizmatičnim sektama, ubrzo je zamijenjeno meditacijom, a sve su od navedenih metoda činile postulat za izmijenjenu svijest o kojoj i govorimo u ovom poglavlju. Budući da ti pokreti nisu bili kompatibilni s tradicionalnom kršćanskom tradicijom, nisu se mogli stopiti s utvrđenim zapadnim sustavima vjerovanja. Tako su iskustva promijenjene svijesti stvorila prednost među mladima, tako što su mnogi od njih 1970-ih godina prihvatili tada aktivne nove religijske pokrete. Za mnoge je roditelje, vjerujemo, to na prvu pomisao stvaralo i određeno olakšanje, pošto se konzumacija teških droga zamijenila meditacijom.

Izazivanje izmijenjenoga stanja svijesti unutar grupnoga religijskoga okruženja putem sugestije iz društvenoga okruženja nije nepoznata pojava. Mistična iskustva poput transa, vizija i govorenja u jezicima značajno su potisnuta utjecajem racionalnoga mišljenja. Navedeno podrazumijeva očitu smjernicu: uspjeh znanosti u postizanju materijalnoga napretka potvrđuje objektivno promatranje i eksperimentiranje kao jedinu opravdanu osnovu za istraživanje, čime se, naravno, potiskuje pogled na svijet temeljen na duhovnim vrijednostima (Galanter, 1989, 74).

Iako su religiozno utemeljena transcendentna iskustva oslabila u posljednjim stoljećima, određene karizmatičke denominacije unutar suvremene kršćanske prakse prihvaćaju tradiciju promijenjene svijesti i mističnoga iskustva, osobito tijekom grupne molitve. Ove skupine ističu važnost neracionalnoga subjektivnoga iskustva vođenoga vjerom kao konačne osnove za traženje nadrealne stvarnosti. Svoje sljedbenike uvode u izmijenjenu svijest unutar društvenoga

konteksta u kojem ih kultura grupe priprema za predviđanje transcendentnoga iskustva. Ovo iščekivanje priprema članove za intenzivna i emocionalno zahtjevna iskustva, slična onima iz prošlih stoljeća (Galanter, 1989, 74).

Na suvremenoj američkoj sceni, ovakva praksa je prisutna među pentekostnim crkvama protestantima i karizmatičnim katolicima, kao i među članovima Crkve ujedinjenja.

3.2.4. Šizoidna stanja pojedinaca u novim religijskim pokretima

Općenito govoreći, šizoidni poremećaj je poremećaj ličnosti. Okarakteriziran je trajnim obrascem socijalne povučeniosti i ograničenim emocionalnim izražavanjem u međuljudskim odnosima. Osobe s ovim poremećajem često su hladne i distancirane.

Taj poremećaj možemo, prema nekim autorima, povezati s osobama koje se pridružuju novim religijskim pokretima. No, u tom ga slučaju ne smatramo toliko poremećajem, koliko načinom postojanja, koristeći specijaliziranu definiciju R.D. Lainga: »Pojam šizoidan odnosi se na pojedinca čije je ukupno iskustvo podijeljeno na dva glavna načina: prvo, postoji rascjep u njegovom odnosu sa svijetom i drugo, postoji poremećaj njegovog odnosa sa samim sobom. On sebe doživljava kao 'razdvojenog' na različite načine, možda kao um više ili manje slabo povezan s tijelom« (Hexham, 1986, 102).

Laing tvrdi da jedan način kako osoba može poludjeti uključuje shvatljiv prijelaz sa zdravog šizoidnog načina bivanja-u-svijetu na psihotični način bivanja-u-svijetu. Kao što postoje načini za ludilo, tako postoje i načini za postizanje cjelovitosti. Religiozno iskustvo je jedan od tih načina. Anton T. Boisen je primijetio da određene vrste mentalnih poremećaja i određene vrste religioznih iskustava predstavljaju slične pokušaje društvene i psihološke reorganizacije. Razlika između njih nalazi se u rezultatima koje proizvode (Hexham, 1986, 102-103).

Ovdje je ključan koncept reorganizacije. Kroz pogled psihologije, zanimljivo je primijetiti da se proces reorganizacije kod pojedinaca koji se pridružuju novim religijskim pokretima razlikuje od onih koji to ne čine. Ta reorganizacija često uključuje specifičan psihološki profil u kojem postoji rascjep između razuma i emocija. Tako da, sa psihološkog gledišta ovo može ukazivati na prethodno postojeće unutarnje konflikte koji nisu adekvatno obrađeni prije no što

se osoba pridruži pokretu. Ovaj rascjep, šizmogenoza, može biti znak da osoba traži izlaz iz unutarnjega sukoba kroz pridruživanje nekoj grupi koja nudi prividnu cjelovitost ili svrhu. S religijskoga aspekta, fascinantno je kako se ova ideja u novim religijskim pokretima pretvara u jezgru duhovnoga života članova. Ova ideja ne samo da ne balansira osobnost, već je često povezana s neravnotežom koja već postoji unutar pojedinca. Kao studentici religijskih znanosti, osobno bih izdvojila kako mi ovo ukazuje na to da novi religijski pokreti često funkcioniraju kao odgovor na duboke osobne krize, ali na način koji ne nudi pravu duhovnu ravnotežu, već pogoršava postojeće neravnoteže. Religija može postati oružje za pogoršanje mentalnoga stanja umjesto sredstvo za ozdravljenje i cjelovitost, kako bi inače pretpostavili. Psihološka reorganizacija, koja se događa unutar novih religijskih pokreta također otvara pitanje osobne autonomije. Pitanje je koliko su ti pojedinci svjesni i slobodni u svom izboru da se predaju takvoj "čistoj duhovnosti". Sumnjamo da se ovdje radi o potpuno slobodnom izboru, već o reakciji na unutarnje pritiske i napetosti koje osoba ne može drugačije riješiti što dovodi u pitanje etiku vođa ovih pokreta koji možda svjesno ili nesvjesno iskorištavaju ove osobne krize (Hexham, 1986, 103).

Svakako smatramo da je važno pažljivo istražiti ove dinamike u cilju boljšega razumijavanja načina na koji novi religijski pokreti utječu na individualnu slobodu i psihološku dobrobit svojih članova. Ova reorganizacija koja se događa u takvim pokretima često ne vodi ka zdravoj integraciji i ravnoteži, već ka produblivanju postojećih unutarnjih konflikata i neravnoteža.

Dobar primjer su osobe koje se pridružuju budističkim samostanima, pa često primjećuju da je prije pridruživanja, njihova sklonost racionaliziranju u njima stvarala osjećaj nelagodne praznine. No, budistička praksa ovu prazninu pretvorila je u "blaženu puninu ničega". U prošlosti su se ljudi opirali osjećaju praznine ispunjavajući ga riječima. U novim religijskim pokretima praznina postaje ne samo normalna, već i sama bit duhovnosti. Umjesto da se opiru tom osjećaju, ohrabruju se da mu se predaju sve dok ga ne dožive kao blaženstvo. U stanje tišine se čak dobrovoljno ulazi kroz meditaciju. Osjećaju se cjelovitima (Hexham, 1986, 103).

Hipoteza razmatrana u radu je da oni koji se pridruže nekom novom religijskom pokretu to rade jer se mogu reorganizirati samo uz pomoć vanjskoga poticaja. Pristupanjem novoj religiji

ponovno stječu osjećaj ravnoteže i blagostanja dok dolaze živjeti u zajednicu drugih poput njih. Oni i taj novi pokret zajedno omogućuju njihovu reorganizaciju. Međutim, neki se ljudi ne mogu obratiti bez obzira na osjećaj koji dobivaju od okoline i prolaze kroz krize baš kao i oni koji se obrate. Čini se da su sposobni sami s relativnom lakoćom održati ili ponovno uspostaviti tu dinamičku ravnotežu. Doživljavaju unutarnju reorganizaciju te tako otkrivaju da se mogu integrirati i rasti s neobičnim iskustvima jednako lako kao i s poznatim (Hexham, 1986, 104).

Potpuno je jasno da neće svi oni koji počnu ili se pridruže nekom novom religijskom pokretu doživjeti ekstremne preokrete kao što ih je možda doživio neki drugi pojedinac. Ovaj model kulturnoga procesa temelji se na pretpostavci da šizmogenezе ili neravnoteže koje većina ljudi doživljava proizlaze iz normalnih procesa u njihovim životima. Mogli bismo se zapitati koliko bi još izvješća o vizijama, glasovima i drugim iskonskim iskustvima moglo biti da se takva iskustva u našoj kulturi ne klasificiraju kao simptomi nekih psihičkih poremećaja ili smetnji.

Šizoidna stanja su relativno česta i nove religije često nastoje ublažiti ta stanja pružajući osjećaj duhovnoga spasenja. Umjesto da sputavaju težnju za samoostvarenjem kod osoba koje doživljavaju šizoidni način postojanja, novi religijski pokreti potiču mirno samoprihvatanje. No, ne pridružuju se svi pojedinci s ovim stanjem novim religijskim pokretima ili kultovima. Mnogi od njih pronalaze nereligiozne načine suočavanja sa svojim stanjem; traže psihijatrijsku pomoć ili se prepuštaju sve dok njihovo stanje ne postane toliko ozbiljno da zahtijeva hospitalizaciju. Generalno, ljudi ulaze u fazu traženja i pronalaze dijelove nove mitologije među prijateljima, kroz književnost, psihodelične droge i slične supstance ili stanja koja služe "bijegu od realnosti". Na taj način otkrivaju mogućnosti osobne cjelovitosti unutar integralnih religija.

Psihodelična iskustva imaju dubok utjecaj na pojedince. Nakon što se odreknu racionalnoga ja, suočavaju se s problemom "kako shvatiti i reintegrirati neracionalno ja". Ti pojedinci, a možemo ih nazvati tragateljima, često traže načine za transformaciju svoje osobnosti. Ta potraga često uključuje istraživanje istočnjačke filozofije i religija, posebno koncepata kao što su reinkarnacija, dharma, karma i joga. Neki od njih često posjećuju različite kultne centre i nove religijske zajednice. Sudjeluju u ritualima, vikend kampovima i radionicama, gdje doživljavaju

nove osjećaje zajedništva pod vodstvom posvećenih članova. Većina na kraju pronalazi svoj duhovni dom u zajednici koja najbolje zadovoljava njihove potrebe (Hexham, 1986, 106).

Za kraj ovog poglavlja važno je osvrnuti se na tipologiju ljudi koji pate od šizoidnih smetnji ili poremećaja, a u potrazi su za alternativnim religijama ili ulaze u nove religijske pokrete. Ljudi koji traže alternativne religije često to rade zbog iskustva unutarnje disonance ili šizoidnog načina postojanja. Ova stanja šizmogeneze mogu se podijeliti u dvije glavne kategorije: relacijsku i psihološku.

Relacijska šizmogeneza često se opisuje kao doživljavanje relacijskih dvostrukih veza. Za primjer može se uzeti dijete iz niže socijalne klase koje je upisano u privatnu školu. Iako dolazi iz određene, vrlo vjerojatno skromne okoline, dijete se prilagođava društvu i mijenja stavove i ponašanje sukladno novim pogledima na svijet, koje donosi novo društvo. Kada je ta osoba postala svjesna da svojim novim stavom gubi prijatelje, počela je tražiti rješenje. Pošto racionalna i sekularna rješenja nisu pomogla, osoba se okreće vjerskim opcijama, istražujući različite kultove i nove religijske pokrete, dok ne pronađe onu koja odgovarala njenim stavovima i potrebama.

Psihološka šizmogeneza manifestira se kao doživljavanje psiholoških dvostrukih veza i može proizlaziti iz tri glavne vrste sukoba – duhovnog, racionalnog i emocionalnog. Duhovna šizmogeneza nastaje iz sukoba između unutarnjega duhovnoga svijeta i vanjskoga svijeta razuma, što često vodi ljude na povlačenje u svijet vizija i halucinacija. Racionalna šizmogeneza proizlazi iz sukoba između razuma i emocija, gdje pojedinci sve više racionaliziraju i gube dodir sa svojim emocionalnim stanjem. Duhovna šizmogeneza često se pojavljuje kod ljudi koji su rano u životu doživjeli fizičko ili psihičko zlostavljanje, što ih navodi da razvijaju bogat privatni svijet vizija i halucinacija. S godinama, mogu postati ogorčeni ili povučeni, bez osjećaja samopoštovanja, i započeti duhovnu potragu (Hexham, 1986, 106-107).

Takva iskustva, poput vizija i snova, često navode pojedince da pokušaju promijeniti svoju osobnost, povezujući ih s iskonskim religijama i tradicionalnim društvima. Ova iskustva također mogu ukazivati na proces ozdravljenja za one koji pate od duhovne šizmogeneze.

Racionalna šizmogeneza, koju Laing naziva "šizoidnom", uključuje manje dramatične sukobe i često se javlja kod pojedinaca iz viših srednjih slojeva. Takvi pojedinci mogu biti vrlo inteligentni, ali emocionalno nespretni ili nezreli. Njihove strategije, poput verbalne dosjetljivosti ili racionalizacije, često samo pogoršavaju njihov osjećaj nesklada. Ovi ljudi često gravitiraju novim religijskim pokretima koji naglašavaju samospoznaju i emocionalno smirenje. Emocionalna šizmogeneza, s druge strane, nastaje kada su ljudi toliko opterećeni životnim problemima da upadaju u emocionalni kaos. Ovo stanje je često prisutno u siromašnim zajednicama, gdje institucije za pomoć ne mogu spriječiti ekstremnu emocionalnu zbunjenost. Pojedinci u takvim stanjima često traže ritualne obrede koji im pomažu da povrate osjećaj kontrole i smirenosti (Hexham, 1986, 107).

Mnogi ljudi koji osjećaju nesklad u svojim životnim okolnostima kreću u potragu za religijskom zajednicom koja im može pružiti osjećaj pripadnosti. Na Zapadu, osjećaji da je svijet previše racionalan i bezličan često dovode do različitih oblika neravnoteže koji, kod pojedinaca s gore navedenim karakteristikama ili šizoidnim poremećajima, mogu dovesti do bar prividne ravnoteže ulaskom u nove religijske pokrete ili bar istraživanjem novijih religija, alternativnih onim tradicionalnim, što po postulatima učenja i vjerovanja, to i po dinamici skupine kao takve.

3.2.5. Seksualne dimenzije u novim religijskim pokretima

Dok mnoge religijske zajednice nude emocionalnu i duhovnu podršku svojim članovima, određeni religijski pokreti mogu zloupotrijebiti svoje sljedbenike, posebno kroz iskrivljavanje i manipulaciju seksualnošću koju koriste kao sredstvo kontrole i potčinjavanja. Primjer tomu su *Faith Tabernacle*, *Crkva ujedinenja*, *Narodni hram* i *Djeca Božja*.

Faith Tabernacle je evangelistička crkva koja je ujedno i glavni centar crkve pod imenom *Living Faith Church Worldwide*, gdje je vodstvo učilo da je seks zlo i da je dopušten samo radi razmnožavanja. Bivši član je naveo kako je voditeljica, gospođa Daries, vršila pritisak na bračne parove da spavaju u odvojenim sobama kako bi održavali svetost. Seksualne aktivnosti su bile strogo zabranjene nakon crkvenih službi jer su odvrćale misli od Boga. Supruge su se morale oblačiti i svlačiti u ormarima, a brakovi su bili kontrolirani i prekidani po volji vodstva (Enroth, 1979, 79).

Jerry Yamamoto, u svojoj knjizi *o Crkvi ujedinjenja*, bilježi prisutnost seksualnosti u svakom aspektu života i misli *Moonovog pokreta*. Seksualne nepravilnosti često uključuju vodeće osobe u raznim kultovima, poput *Divine Light* misije, *The Walk*, *Djece Božje* i *Narodnog hrama*. U intervjuu za Los Angeles Times, preživjeli iz Jonestowna je izjavio kako je Jim Jones, vođa Narodnoga hrama, koristio homoseksualnost kao sredstvo kontrole, prisiljavajući muškarce da priznaju homoseksualne sklonosti, što smo već i spominjali. Mel White, još jedna bivša članica, izvještava da je Jones koristio seksualnu manipulaciju kako bi održao lojalnost svojih sljedbenika i spriječio izgradnju međusobnih odnosa koji bi mogli ugroziti njegovu kontrolu. Bračni parovi su bili prisiljeni na seksualne aktivnosti s različitim partnerima, a Jones je često organizirao da supružnici ulaze u sobu dok je zavodio njihove partnere (Enroth, 1979, 79-80).

Najpoznatiji po svojoj preokupaciji seksualnim pitanjima su *Djeca Božja*, poznati i kao *Obitelj ljubavi*. Obitelj ljubavi je sekta nastala 1968. godine, a njeno postojanje završava smrću glavnoga vođe i osnivača Davida Berga, 1994. godine. David, poznat kao *Moses*, distribuirao je svoja učenja kroz *Mo Letters*, koji su često sadržavali seksualno eksplicitne sadržaje. Berg je poticao svoje sljedbenice na uključivanje u vjersku prostituciju, vjerujući da je seks način pokazivanja Božje ljubavi. Bivši članovi *Djece Božje*, otkrili su kako je izvanbračni seks i zamjena partnera bila uobičajena praksa u kultu. Bračni parovi su bili poticani na sudjelovanje u "skinny-dippingu" – plivanju goli, a sve aktivnosti su često završavale na temi seksa, koje je David Berg vodio u masovne seksualne seanse (Enroth, 1979, 80-81). U sekti je rođeno i odraslo i nekoliko poznatih osoba hollywoodskih područja, među njima i poznati američki glumac Joaquin Phoenix, koji je više puta kroz svoju dosadašnju karijeru u intervjuima govorio o djetinjstvu i odrastanju u navedenoj sekti. Priča o *Obitelji ljubavi* ili *Djeci Božjoj* zgrozila je javnost ne samo zbog seksualnih incidenata među odraslim članovima već i među djecom. David Berg bio je nastrani individualac s pedofilskim sklonostima. Članovi su instruirani da čitaju i mole, a uz to prolazili su vrlo eksplicitne i vizualne nauke o spolnim odnosima gledanjem filmova eksplicitnoga sadržaja ili prisilno gledanje ili sudjelovanje u erotskim simulacijama. Nažalost, takva se praksa odnosila čak i na djecu od 4 godine starosti.

Berg je uveo "politiku koketnih riba", koja je članice poticala da budu "seksualni robovi za Isusa", te su bile obvezne voditi evidenciju o svojim seksualnim susretima s osobama iz

vanjskog svijeta ("ribama") i prijavljivati broj osoba koje su se obratile na kršćanstvo zahvaljujući takvom svjedočenju. Žene su bile instruirane da svoje partnere namažu vinom, konzumirajući ga uz molitvu i umjerenost. Jedno Bergovo pismo započinje pitanjem: "Jeste li voljni biti mamac?" i završava molitvom: "Neka nam Bog pomogne da budemo koketne ribice za Isusa i spasimo izgubljene duše!" Krajnji primjer Bergovog prepuštanja pornografiji i bogohuljenju je njegova izjava o Isusu: »Prema mojim osobnim otkrivenjima i proučavanju Biblije, uvjeren sam da je Isus mogao uživati u seksualnim aktivnostima s nekim od žena s kojima je živio, posebno s Marijom i Martom, a ipak bez grijeha. Zašto bi uživanje u seksu, koji je sam stvorio, bilo grijeh za Krista?« (Enroth, 1979, 81).

Dok je seksualno uzdizanje norma u sekti *Djece Božje*, *Hare Krišna* pokret karakteriziraju seksualna apstinencija i stroga regulacija. Pravila celibata krše se samo za parove koji žele imati djecu i to jednom mjesečno na najpovoljniji dan za začeće. Budući da je seks namijenjen Krišninom zadovoljstvu, par mora izgovoriti pedeset krugova japa zrcima za pročišćavanje prije seksualne aktivnosti. Isto tako u mnogim novim religijskim pokretima, žene su potisnute u niži status u odnosu na muškarce. Konkretno u Hare Krišna pokretu, ženama nije dopušteno da išta rade same te ne smiju napustiti hram bez dopuštenja. Ako izlaze obaviti poslove, prati ih drugi član. Udana žena mora tražiti dopuštenje od muža za bilo koju aktivnost izvan hramskih dužnosti. Idealno, žena mora biti potpuno pokorna i stalna sluškinja svom mužu (Enroth, 1979, 82).

Još jedan apsurdni primjer manipulacije religijskih vođa nad članovima, pogotovo onim mlađim i najranjivijim je *Naropa institute*. Radi se o budističkoj školi u Boulderu, Colorado, koju je 1974. godine osnovao i vodio tibetanski redovnik Trungpa, a postoji i danas. Ljeti je stotine studenata dolazilo u ovu ustanovu kako bi učili istočnjačku mudrost i meditativne tehnike. Osim učenja, studenti su se intenzivno zabavljali, pili i upuštali u seksualne aktivnosti. Na jednoj zabavi, duhovni vođa Trungpa pod utjecajem alkohola, zapovjedio je da se žena svuče, a Vajra stražari su je podizali i "dijelili" međusobno (Enroth, 1979, 82).

Možemo zaključiti da bliska povezanost seksualnosti i duhovnosti u kulturnim religijama često vodi do uključivanja u psihičke i okultne prakse. Okultno znači skriveno od pogleda, izvan

dosega uobičajenog znanja. Misterija i nepoznato koja okružuje vođe kultova i njihova učenja privlače ljude i čine ih zainteresiranima. Ova analiza ukazuje na opasnosti i psihološke manipulacije koje se mogu dogoditi unutar devijantnih novih religijskih pokreta, sekti ili kultova, gdje se seksualnost koristi kao alat za kontrolu, manipulaciju i degradiranje članova.

3.2.6. Deprogramiranje

Deprogramiranje je kontroverzan proces, koji se koristi za pokušaj oslobađanja pojedinaca od psihološke kontrole ili utjecaja koje imaju novi religijski pokreti ili kultovi. Ovaj proces obično uključuje intenzivne razgovore i tehnike koje pomažu pojedincima da preispitaju i eventualno napuste uvjerenja i ponašanja koje su usvojili unutar kulta ili novoga religijskoga pokreta. Deprogramiranje se često provodi uz pomoć bivših članova kulta, psihologa ili stručnjaka za mentalno zdravlje, te ponekad uz pomoć obitelji i prijatelja.

Taj se proces može podijeliti u dvije faze. Prva faza je takozvana pripremna faza ili pribavljanje osobe, dok druga uključuje postupke kojima se osoba podvrgava kako bi promijenila svoje mišljenje o kultu, takozvane tehnike deprogramiranja (Underleider; Wellisch, 1989, 239-240).

Prva faza uglavnom označava postizanje fizičke kontrole nad članom kulta ili novoga religijskoga pokreta. Podrazumijeva čekanje da se on ili ona nađu sami na ulici ili nekom drugom javnom mjestu. Tada se osoba može fizički prisiliti da uđe u automobil i odvesti na lokaciju koju je odredio deprogramer. Drugi pristup je izmišljanje priče, poput lažne obiteljske bolesti ili smrti, kako bi se član odveo iz kultne rezidencije.

Ted Patrick, kontroverzni i karizmatični laik koji je često bio zatvaran, smatra se ocem deprogramiranja. Svoje metode opisao je u vlastitim spisima. U jednom živopisnom opisu, Patrick piše: »Odjednom je Lockwood bez upozorenja zgrabio dječaka i bacio ga glavom naprijed na sjedalo. Wes je počeo vrištati i mašući rukama trčao pored auta, vičući 'Upomoć! Pomozite! Otimaju me! Zovite policiju!'... Sagnula sam se između Wesovih nogu, zgrabila ga za međunožje i snažno stisnula. Urliknuo je i udvostručio se, uhvativši se za prepone objema rukama. Zatim sam ga gurnuo glavom naprijed na stražnje sjedalo auta i pritisnuo ga dolje« (Underleider; Wellisch, 1989, 240).

Nakon što se uspije pridobiti obraćenik, tehnike koje deprogramatori koriste mogu se značajno razlikovati. Budući da je deprogramiranje postupak koji provode laici, a iskustva su uglavnom suhoparna, postoji malo znanstvene literature s izvještajima iz prve ruke. Psihoterapijska intervencija u psihijatrijskoj bolnici, ambulantni posjeti terapeutu ili savjetovanje s vjerskim vođom u crkvi ili hramu nisu strogo klasificirani kao deprogramiranje jer je pacijent dobrovoljac koji može otići u bilo kojem trenutku. Laičko deprogramiranje često se provodi u hotelskoj sobi ili izoliranom mjestu gdje se može spriječiti bijeg, primjerice u sobama na drugom katu sa zakovanim prozorima, zaključanim vratima i uklonjenim telefonom. Bivši članovi kulta mogu pomoći deprogrameru (Underleider; Wellisch, 1989, 240-241).

Postoji mnogo anegdota o korištenim tehnikama, uključujući upotrebu seksualnih partnera za članove kulta u celibatu i droge, poput alkohola, kako bi se smanjio njihov otpor. Također se spominje upotreba pasa čuvara i prijetnji vatrenim oružjem kako bi se izazvao strah. Nakon toga slijedi razdoblje sukobljavanja, dijaloga i ohrabrivanja, uz kontrolu nad fizičkim okruženjem obraćenika; kontrola hrane, spavanja i slično, sve dok član ne prizna da je pogriješio. Ovo može trajati satima, danima ili čak tjednima. Proces može završiti bijegom obraćenika ili njegovim (lažnim) uvjeravanjem deprogramatora da je promijenio mišljenje, samo da bi se nakon puštanja vratio u kult (Underleider; Wellisch, 1989, 241).

Lifton, u svojoj knjizi *Reforma mišljenja i psihologija totalizma*, opisuje predaju ega grupi kao preduvjet za članstvo u totalitarističkom okruženju, poput kulta ili nekih novih religijskih pokreta. Proces deprogramiranja nastoji preokrenuti tu predaju i vratiti pojedincu sposobnost procjene. Jedna važna varijabla za predviđanje uspjeha deprogramiranja je koliko je dugo pojedinac bio u kultu i predao svoju sposobnost procjene za grupnu doktrinu. Ovo istraživanje pokazuje da su oni koji su se vratili kultovima nakon deprogramiranja obično bili članovi duže od onih koji su uspješno deprogramirani. Članstvo u kultu dulje od jedne godine čini se kritičnom točkom u pogledu povratka ili nepovratka u kult nakon deprogramiranja (Underleider; Wellisch, 1989, 241).

Ted Patrick, koji je razvio deprogramiranje, uspoređuje proces s ponovnim pokretanjem automobila koji nije vožen godinu dana – nakon pokretanja, motor mora raditi dovoljno dugo

da ponovno izgradi vlastitu snagu. Bivši članovi opisuju prelazak iz "kultnog stanja uma" u individualizirano, evaluativno razmišljanje. Mnogi se nakon deprogramiranja pridružuju deprogramerskim timovima, iako su primijećene kultne kvalitete i među tim timovima (Underleider; Wellisch, 1989, 242).

Neki deprogrameri koji dobro poznaju određeni kult često izazivaju njegove ideologije. Neki su čak ulazili u kultove kako bi izvukli nekoga samo da bi i sami postali obraćenici koje su drugi morali spašavati. Grupa može toliko snažno utjecati na predaju ega i sposobnosti samoprocjene da su čak i iskusni deprogrameri osjetili taj učinak (Underleider; Wellisch, 1989, 242).

Postavlja se pitanje reprogramiraju li ove tehnike osobu natrag na prijašnji sustav vjerovanja, umjesto da je oslobode za racionalan izbor. Ako član nikada ne napusti kult, deprogramatori to smatraju neuspjehom, a ne slobodnim izborom. Uspješno deprogramirani bivši članovi ističu precizno znanje o kultu kao ključni faktor u procesu deprogramiranja (Underleider; Wellisch, 1989, 243).

Zaključno, deprogramiranje je složen i kontroverzan proces koji može uključivati drastične metode, no uspjeh često ovisi o individualnim okolnostima i specifičnim pristupima deprogramera.

ZAKLJUČAK

Zaključujući ovaj rad o novim religijskim pokretima i njihovom utjecaju na pojedinca, važno je istaknuti nekoliko ključnih točaka proizašlih iz istraživanja o ovoj temi. Prvo, moramo biti svjesni složenosti i raznolikosti unutar novih religijskih pokreta. Unatoč tendencijama medija i antikultnih aktivista da sve nove religijske pokrete svrstavaju u isti negativan okvir, istina je da među ovim pokretima postoji ogromna raznolikost u pogledu vjerovanja, praksi i ciljeva. Generalizacije često mogu biti zavaravajuće i ne odražavaju stvarnu prirodu tih pokreta. Dok se neki novi religijski pokreti usredotočuju na tradicionalne vrijednosti i zajednički život, drugi su orijentirani na modernost, teže individualizmu i fleksibilnim obvezama. Ova raznolikost ukazuje na to da je svaki takav pokret jedinstven i da bi se trebao analizirati u vlastitom kontekstu. Iako su određene generalizacije korisne u razumijevanju ovih pokreta kao društvenog fenomena, važno je pristupati im s oprezom, s obzirom na iznimke koje se mogu pojaviti (Dawson, 2006, 9).

Novi religijski pokreti s jedne strane nude alternative tradicionalnim religijama i pružaju duhovne odgovore za mnoge pojedince, a s druge strane često pokreću pitanja o slobodi, autonomiji i psihološkoj dobrobiti članova. Jedan od najznačajnijih izazova koje ovi pokreti predstavljaju je alteracija savjesti. Kroz različite tehnike, uključujući izolaciju od vanjskoga svijeta, intenzivnu indokrinaciju i emocionalnu manipulaciju, članovima se često mijenja percepcija stvarnosti i narušava sposobnost kritičkoga razmišljanja. Ovaj proces, poznat i kao "ispiranje mozga", može dovesti do gubitka osobne autonomije, gdje pojedinci postaju potpuno ovisni o uputama i učenjima vođe kulta. Kada govorimo o vođama kultova, mislimo na često karizmatične i manipulativne osobe, koje koriste svoju moć za kontrolu i iskorištavanje članova. Oni nerijetko koriste psihološke tehnike kako bi stvorili osjećaj straha, krivnje ili duhovne superiornosti među svojim sljedbenicima. Ovakva dinamika moći dodatno pogoršava gubitak slobode pojedinca, jer se njegova volja postepeno prepušta volji vođe. S druge strane, deprogramiranje se pojavljuje kao kontroverzan, ali ponekad nužan proces vraćanja slobode i autonomije pojedincu. Deprogramiranje uključuje radikalne metode kako bi se osoba spasila iz mentalne i emocionalne kontrole kulta te vratila sposobnost kritičkoga razmišljanja. Iako je ovaj

proces često problematičan i etički upitan, može pružiti priliku za ponovno uspostavljanje slobodne volje kod onih koji su duboko uvučeni u destruktivne kultove.

Zaključno, dok novi religijski pokreti mogu pružiti duhovnu utjehu i osjećaj zajedništva, njihova prisutnost istovremeno izaziva ozbiljna pitanja o individualnoj slobodi. Alteracija savjesti, ispiranje mozga, manipulativni vođe i kontroverzne tehnike deprogramiranja dimenzije su koje pokazuju koliko dalekosežan i ponekad opasan može biti utjecaj ovih pokreta na pojedinca.

Istraživanje novih religijskih pokreta ne samo da otvara mnoga pitanja, već nas također podsjeća na to koliko još moramo naučiti o ovoj složenoj temi. Proučavanje novih religijskih pokreta ključno je za širu raspravu o religiji, društvu i individualnim pravima. Ovaj rad pridonosi toj raspravi, ističući potrebu za kritičkim, ali i otvorenim pristupom analize utjecaja novih religijskih pokreta na slobodu pojedinca i društvo u cjelini.

LITERATURA

Knjige:

1. Andres, Rachel; Lane, James R. (1988). *Cults and consequences: the definitive handbook*. Los Angeles: Commission on Cults&Missionaries, Community Relations Committee, Jewish Federation Council of Greater Los Angeles.
2. Cawthorne, Nigel (1999). *The worlds greatest cults*. London: Chancellor Press.
3. Dawson, Lorne L. (2006). *Comprehending cults: the sociology of new religious movements*. New York: Oxford University Press; 2nd edition.
4. Enroth, Ronald M. (2005). *A guide to new religious movements*. Downers Grove: InterVarsity Press.
5. Enroth, Ronald M. (1979). *The lure of the cults*. Chappaqua: Christian Herald Books.
6. Enroth, Ronald M. (1977). *Youth, brainwashing, and the extremist cults*. Grand Rapids: Zondervan Pub. House.
7. Enroth, Ronald M. (1992). *Churches that abuse*. United States: Zondervan.
8. Galanter, Marc (1989). *Cults*. New York: Oxford University Press.
9. Galanter, Marc (1989). *Cults and new religious movements: a report of the American Psychiatric Association*. Washington, DC: The Association.
10. Hexam, Irving; Karla, Poewe (1986). *Understanding cults and new religions*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
11. Yamaguchi, Mari (2015). *Weird crime: cults*. Miami: Mango Media in collaboration with The Associated Press.

Članci:

1. Nikić, Mijo (1998). Mladi između Crkve i sekte. *Bogoslovska smotra*, 68(1-2), 113-125.

Mrežne stranice:

1. URL: [Crkva ujedinjenja – Hrvatska internetska enciklopedija](#) (pristupljeno 16.4.2024.).

ŽIVOTOPIS

Nera Fodor rođena je u Zagrebu, 8. srpnja 1997. godine. Odrasla je u Zagrebu, s roditeljima i polusestrom. Pohađala je Osnovnu školu Petra Preradovića te Osnovnu školu Dragutina Tadijanovića, a školovanje nastavlja u Gornjogradskoj gimnaziji. Nakon srednje škole odlučuje se za upis na Pravni fakultet u Zagrebu, ali nakon dvije godine mijenja smjer obrazovanja i upisuje Fakultet filozofije i religijskih znanosti, smjer Filozofija i religijske znanosti, na Sveučilištu u Zagrebu. Na istome fakultetu upisuje diplomski studij religijskih znanosti. Proučavanjem raznih religija i njihovih različitosti najveći interes pronalazi u njihovom međusobnom odnosu i denominacijama koje iz njih proizlaze.

Tijekom zadnje godine studija zapošljava se u marketinškoj agenciji *Saatchi&Saatchi* gdje otkriva strast prema kreativnome svijetu medija i društvenih mreža te se želi ostvariti u sličnim zanimanjima i nastaviti u tome smjeru.